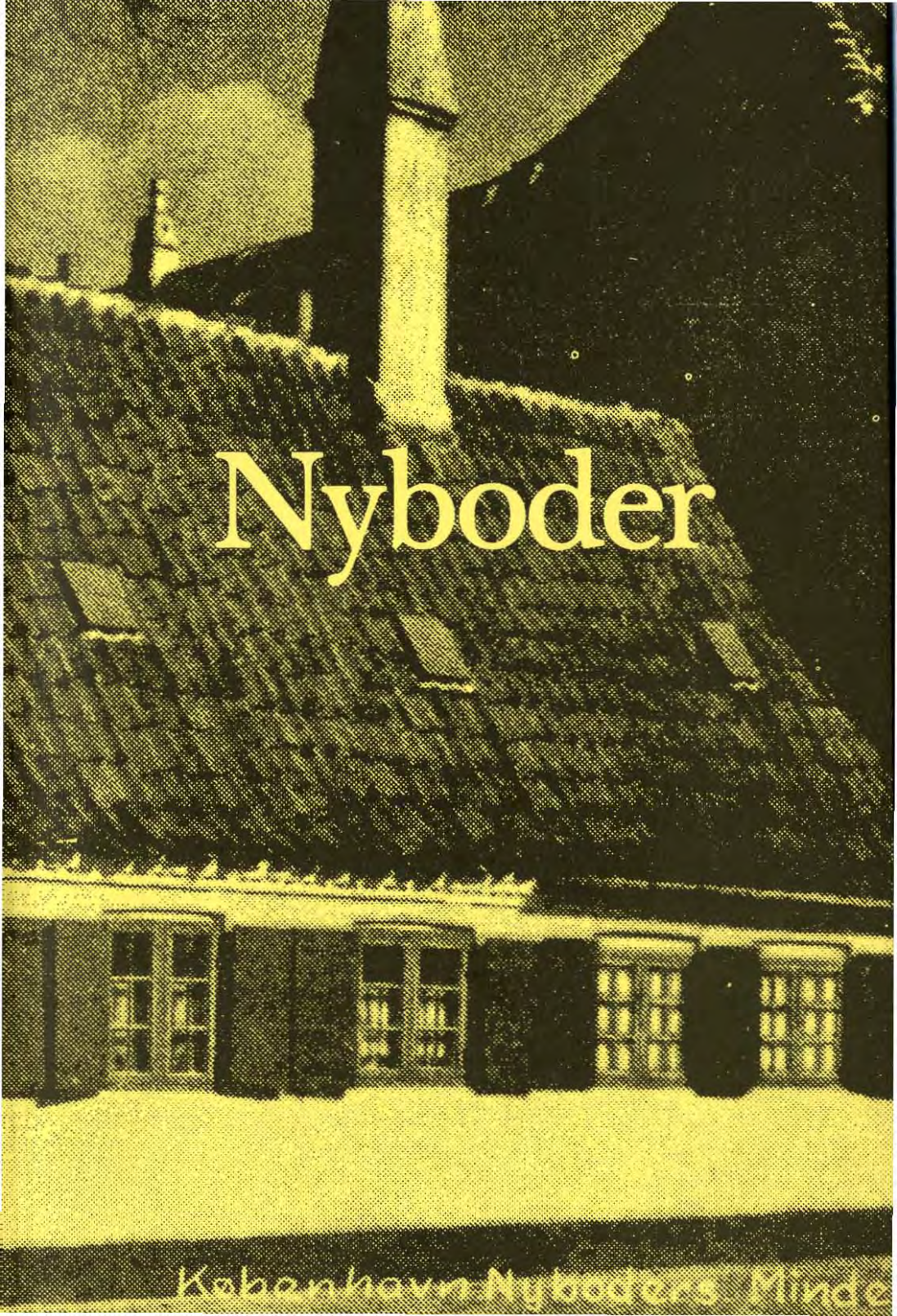

Nyboder

København Nyboders Minde

Marinehistorisk Selskabs skriftsrække

1. Jørgen H. Barfod: Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677 (1952)
2. R. Steen Steensen: Vore torpedobåde gennem 75 år (1953)
3. Georg Nørregaard: Fregatten Falster ved Marokko 1753 (1956)
4. Gunnar Olsen, Erik Harremoes, G. Honnens de Lichtenberg og R. Steen Steensen: De danske stræder og Øresundstolden (1958)
5. R. Steen Steensen: Vore undervandsbåde gennem 50 år 1909-59 (1960)
6. R. Steen Steensen: Orlogsmuseet (1961)
7. Jørgen H. Barfod: Orlogsflåden på Niels Juels tid 1648-99 (1963)
8. G. Honnens de Lichtenberg: Larssen fra 64 (1964)
9. R. Steen Steensen: Fregatten Jylland (1965)
10. R. Steen Steensen: Vore panserskibe 1863-1943 (1968)
11. R. Steen Steensen: Vore krydsere (1971)
12. Hans Chr. Bjerg: Dansk Marinehistorisk Bibliografi 1500-1975 (1975)
13. M. Winge: Søetatens Syge- og Kvæsthuse (1976)
14. Jørgen H. Barfod: Niels Juel, A Danish Admiral of the 17'th Century (1977)
15. Hans Garde og Hans Chr. Bjerg: Torpedobåde gennem 100 år. Det danske torpedobådsvåben 1879-1979 (1979)
16. Ole L. Frantzen: Truslen fra Øst, Dansk-norsk flådepolitik 1769-1807 (1980)
17. M.V.L. Lorck: Bellonas togt til Sydamerika (1980)
18. Hanne Andersen: Nyboder, et københavns miljø behandlet i Litteraturen (1981)

Skriftrækken forhandles af Nyboder Boghandel.

Marinehistorisk Selskab
sekretæren
Ved Fortunen 10 A
2800 Lyngby

Hanne Andersen

Nyboder

*Et københavnsk miljø, med en gennemgang af dets afspejling
i litteraturen*

Udsendt 1981 i anledning af
350 årsdagen for Nyboders grundlæggelse og
50 årsdagen for Nyboders Mindestuers åbning
af Foreningen Nyboders Minde
og Nyboders Mindestuer

MARINEHISTORISK SELSKABS

skrift nr. 18

Tryk: National-Trykkeriet

ISBN 87-87720-04-3

Indhold

Forord	7
Nyboders grundlæggelse	9
Nyboder, et københavnsk miljø	14
Beboerne	16
Angreb på Nyboder	21
Nyboder i litteraturen	23
Ironien hos Holberg	23
Overtroen	25
Nyboders egen avis	26
Idyl	27
Nyboderpigerne	27
Boligen og dens indretning	30
Fællesskabet	32
Fædrelandskærlighed	34
Arbejdet	35
»Lykke Per« og Pontoppidan	36
Den folkelige dyrkelse	38
Børnebogen	38
Erindringer	39
Fagbøger	42
Litteraturfortegnelse	46
»Du gamle, lille venlige by«	48
»Nyboders pris«	49
Nyboders Mindestuer	50

Marinehistorisk Selskab

Medlemmer

Vid. Medlemmer 10 A

2800 Løngby

Is gældende i 1987 (skat)

og tilgængelig vedhæft til regnskab 1987

gældende vedhæft til regnskab 1987

skat vedhæft regnskab 1987

vedhæft regnskab 1987

Forord og Mindestuernes henvisning og derfor til nogle forde og
Bilag med angivelse om størrelse af arbejdsområdet, og har haft den store
glæde, at arbejdsområdet (publikation) har bevist sig som:

Andelen af A. S. A.P. Møller og Hustru Christen M. Møller Mø-
llen Fond til alene Fond, Børghveringsbetragtningens Skattemod, For-
den Københavns Rundbørsting, Høllerbørsting for Danmarks Sparkester
A/S, Georg og Johanne Harder Laga, J.C. Frøgel's Legatfond, J.L.
Fondet, Jørgen-Petersen Fond, Knud Høeghards Fond, Københavns Mo-

Forord

I eftersommeren 1977 sendte lederen af Nyboders Mindestuer - foranlediget af mange modtagne forespørgsler om litteratur om Nyboder - Københavns stadsbibliotekar en forespørgsel om, hvorvidt det måtte være muligt at erholde en oversigt over de bøger om Nyboder, der kunne hjemlânes fra Københavns kommunebiblioteker eller benyttes på kommunens læsesale.

Stadsbibliotekaren stillede sig meget velvilligt til forespørgslen og lod udarbejde en oversigt, som blev tilsendt os, og for hvilken vi takker hjerteligt. Oversigten er siden trykt som en folder, der kan fås på Københavns kommunebiblioteker samt i Nyboders Mindestuer.

Samtidig sendte stadsbibliotekaren en fotokopi af en afhandling om Nyboder i litteraturen. Afhandlingen var udarbejdet som en hovedopgave af nuværende bibliotekar Hanne Andersen under hendes studier på Danmarks Bibliotekskole.

Da dette emne efter foreningens og Mindestuernes viden ikke tidligere har været behandlet i publikationer, fandt man, at afhandlingen i lettere omarbejdet form og med en indledning af museumsleder Jørgen Barfod ville være velegnet til udsendelse som publikation til markering af 350 årsdagen for kong Christian IV's grundlæggelse i foråret 1631 af Holmens faste stoks by, Nyboder, samt markering af 50 årsdagen for åbningen i efteråret 1931 af »Nyboders Mindestuer«.

Men — det mere end kneb med finansieringen af en sådan udsendelse.

Foreningen og Mindestuerne har ikke haft mulighed for opsparring af likvide midler, især fordi det overvejende flertal af foreningens medlemmer har hørt til marinens og Holmens lavere lønklasser, og fordi entreen i Mindestuerne gennem snart 50 år må siges at have været symbolsk. Når entreindtægten samt nogle bidrag ikke kunne dække de fornødne udgifter til lys, varme, rengøring, indvendig vedligeholdelse og andet, måtte foreningen dække underskuddet.

Foreningen og Mindestuerne henvendte sig derfor til nogle fonde og firmaer med anmodning om støtte til udsendelsen, og har haft den store glæde, at nedennævnte (alfabetisk nævnt) har bevilget tilskud:

Andelsbanken A/S, A.P. Møller og Hustru Chastine Mc.Kinney Møllers Fond til almene Formål, Brugsforeningsbevægelsens Støttefond, Fonden Københavns Rundskuedag, Fællesbanken for Danmarks Sparekasser A/S, Georg og Johanne Harders Legat, J.C. Hempels Legatfond, J.L.-Fondet, Jyllands-Postens Fond, Knud Højgaards Fond, Københavns Mu-

rerlaug, Lemvigh-Müller & Munck A/S's Fond, Sparekassen Bikuben, Sparekassen SDS.

Foreningen og Mindestuerne sender en hjertelig tak for støtte til alle ovennævnte samt til foreningens medlemmer, der efter evne har ydet bidrag.

Foreningen Nyboders Minde

Nyboder Mindestuer

Nyboders grundlæggelse

Christian IV var bygrundlægger, som vi kender det, fra adskillige byer rundt om i Norge og Danmark, og at han selv tog aktiv del i arbejdet kan der næppe herske tvivl om. Også hovedstaden ikke alene forskønnede han med mange bygninger, men han udvidede også byen, der synes for lille for den iderige monark. Mod Øst anlagde han Christianshavn og mod Nord udvidede han København ved at svinge volden fra Nørreport længere Nord ud til stranden, hvor en skanse skulle anlægges, Skt. Anne skanse. Medens Christianshavn imidlertid blev anlagt med lige gader, der skar hinanden under rette vinkler, ønskede han at den nye bydel mellem det hidtidige Østerport og Skt. Anne skanse skulle anlægges omkring et stort centralt torv med gader strålende radialt ud herfra, og i denne by skulle også de nye bådsmandsboliger bygges.

Den nye vold var under arbejde allerede i slutningen af 30-årskrigen, men i 1629, det år da Christian IV sluttede fred, begyndte arbejderne med volden for alvor. Hovedgaderne i de nye boder skulle være radier, der gik ind mod det store torv, men det var ikke så lige til at komme i gang med byggeriet, for efter krigen kan det næppe undre, at riget fattedes penge. Den 7. januar 1631 bad kongen rigsrådet om at skaffe midler til søfolkenes »logementer«, og allerede den 16. januar afgav rigsrådet en betænkning, hvor de bevilgede en tre-årig afgift af hvert skib til brug for disse boliger »nær København«. Christian IV kunne derefter den 28. januar udstede et kongeligt brev, hvorefter der ved alle toldsteder skulle opkræves en afgift »af alle skibe, kreyer, skuder og færger« med $\frac{1}{2}$ rigsort for »hver last drægtige de er« og af fremmede skibe skulle opkræves ligeledes $\frac{1}{2}$ rigsort hver gang de laster eller lodser i riget.

Et halvt år senere var kongen stadig utilfreds, og skrev den 27. juni til rigsadmiralen: »Efterdi jeg ikke kan se, at de boder til søfolket med den indkomst, som er givet dertil, udi 60 år kan blive færdige« og da du ved, hvor vigtig sømagten er for dette rige, og da du må interessere dig for de folk, som du i dag eller i morgen skal fægte med, hvis det bliver nødvendigt, »så må du drage omsorg for samme værk, så man kan komme til en afgørelse inden rådet skilles«. Og en måned senere, den 28. juli, udsender han atter et nødråb. Det er ganske umuligt, skriver kongen, at få bygget disse huse og boliger, der allerede er påbegyndt, når han selv hele tiden må give forstrækning af sine egne penge.

Byggeriet var, som Christian IV nævner, kommet i gang på dette tidspunkt, og af de bevarede byggeregnskaber kan vi ret nøje følge husenes opførelse. I ugen fra den 28. marts til den 2. april 1631 har der således

været sat mandskab ind til at afpæle ved St. Anne Bro for arkitekten mester Hans Steenwinckel. Det har højst sandsynligt været til de nye boder, for i den følgende uge ser vi, at mandskabet har »stukket af«, hvor fundamenterne til de nye boder skulle graves. Det vil således sige, at planerne på dette tidspunkt er kommet ud over det rent teoretiske stade. Man er virkelig gået i gang med boderne, men der kom ikke nogen højtidelig

Resens Atlas 1659, Det kgl. Bibl.

grundstensnedlæggelse, så en fast dato for påbegyndelse eller indvielse kender vi ikke.

Alligevel kan byggregnskaberne hjælpe os lidt på vej. Vi må således regne muremesterens virksomhed for væsentlig i denne forbindelse, og vi ser da, at muremester Jørgen Thimian det følgende år får afregning for sit arbejde fra den 28. april 1631 til den 3. maj 1632. Den 28. april er da den dato fra hvilken muremesteren er i arbejde.

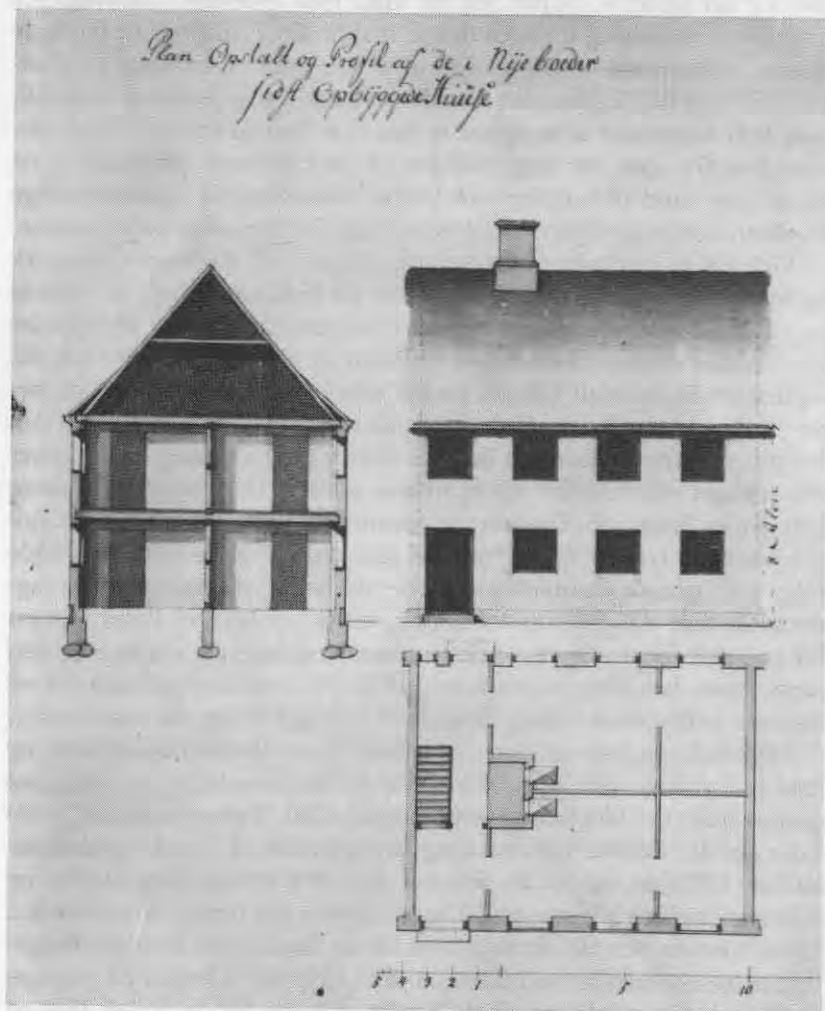
Vi kan imidlertid også se på tidspunkterne for leveranser til de nye boder, og her finder vi, at der den 29. april 1631 er leveret materialer »til grunden at mure«, og fra ugen den 2. maj til den 7. maj og i de følgende uger er »plitzfolkene« travlt optaget af at føre mursten fra skibe ved Børsen til de nye boder. Desuden fik tømrermester Daniel Baltzersen den 10. maj 1631 materialer til at opføre et hus til at berede kalken til boderne, men først fra ugen, der begyndte den 13. juni, er en af »plitzfolkene« sat til at bære vand til kalkslageren. Der er således nok af datoer at vælge imellem, når man vil have fastslået en dato for byggeriets påbegyndelse.

Videre ser vi, at tømrermesteren den 4. juli 1631 får leveret sparværk og bjælker, og endelig den 13. september får han materiale til at beklæde to gavle. Af andre håndværkere, der er knyttet til byggeriet af Nyboder kan nævnes kleinsmedene Frantz Bühman og Hans Ulrich, som den 26. september fik udbetalt 126 rdl. for det arbejde, de havde udført i de første 18 huse. Arbejdet er således trods alt skredet pænt frem, selvom den kongelige bygherre åbenbart ikke var tilfreds med tempoet, og det bliver straks noget vanskeligere, når vi vil søge at få at vide, hvornår de første beboere er flyttet ind. Da vinteren nærmede sig blev der fra den 26. november ansat en vagt ved navn Pouel Matzen, der skulle holde vagt både i den nærliggende tømmerhave og i de nye boder, medens to andre vagter skulle tage sig af det andet byggeri ved St. Anne Bro. Pouel Matzen bliver betalt for denne vagt hele vinteren, den følgende sommer og den næste vinter helt frem til den 4. maj 1633. På dette tidspunkt må der vel da være indflyttet så mange beboere at yderligere vagt var unødvendig.

Regnskaberne kan også fortælle os hvilke huse, der blev opført først, og hvor mange huse, der blev opført år for år. Meget tyder på, at den første gruppe huse, der blev færdige, er i et antal af 30. Tømrermesteren får således den 12. oktober 1631 betaling for materialer til brønde og vindueskodder i 30 huse, og den 24. februar 1632 får han materialer til lofter og skillerum mellem lofterne på 30 huse, medens glarmestrenes oldermand Dines Nieman den 30. oktober 1632 fik sin betaling for 30 huse. Byggregnskaberne fortæller endvidere, at der i 1632 blev arbejdet på yderligere 33 huse, som snedkeren fik sin betaling for den 20. december 1632 og

glarmesteren den 26. marts 1633, og yderligere nævnes samme år, at der blev arbejdet på endnu 11 huse. Spørgsmålet er da blot hvorledes man kan få alle disse tal til at passe ind i antallet af de huse i de forskellige længer, som Nyboder bestod af.

Her er vi så heldige, at vi netop for disse 11 huse får at vide, at de lå i den 3. længe, og i de følgende år angives i byggeregnskabet hele tiden hvilken længe eller hvilke længer, der bygges på. Herved kan vi ikke alene følge byggeriet længe for længe, men vi kan også se hvor mange huse, der

Hus fra de nybyggede længer efter 1760, Det kgl. Bibl.

er i hver af de nævnte længer, og da antallet af huse i længerne er aftagende, kan det nøje angives hvilke gader, det har drejet sig om. Fjerde og femte længe er de første længer, hvor vi får angivet det fulde antal huse i længerne, nemlig 23 huse og 22 huse, hvilket svarer til antallet af huse i Kamelstræde. De første tre længer har da været længerne i Harestræde samt Elefantlængen. Disse tre længer havde, som nævnt før, ialt $30 + 33 + 11$ huse d.v.s. tilsammen 74 huse, hvilket passer til, at der da har været 24 huse og 25 huse i de to længer i Harestræde, således som vi kender det fra senere tider, samt 25 huse i Elefantlængen. Man er således begyndt at bygge længerne nordfra i den midterste gruppe af huse i Nyboder, og den første byggede længe blev derfor Elefantlængen.

Af Christian IV's gamle Nyboder er der ikke meget tilbage i dag. Andre længer i to etager blev tilføjet i 1700-tallet og længerne fra Christian IV's tid blev omtrent alle nedrevne i 1800-tallet, således at der kun er en del af en enkelt længe tilbage, nemlig den længe, hvori Nyboders Mindestuer har til huse. Gaden, hvori mindestuerne ligger, hedder i dag Sct. Paulsgade, medens dens tidligere navn var Enhjørnestræde, og ser vi på Christian IV's byggeri er den her angivet som 8' og 9' længe, og det kunne måske være af interesse at se, hvornår disse længer blev opført.

Om nu håndværkerne ikke har opført sig, som de skulle, eller om vejret i disse år var særlig slemt skal ikke siges, men i hvert tilfælde ser man, at der den 22. juni 1633 måtte udleveres 200 tagsten til de huse, »som af storm og uvejr var affaldet«, og den 12. august samme år gentager det sig, da man atter må levere tagsten for dem, »som var afblæste førend, de var skiellet«. Den 9. marts 1634 sker det igen, og den 10. april 1634 skal der atter erstatning for dem, »som er afblæst i den store storm i påskedagene«. I løbet af disse to år, 1633 og 1634, opførtes fjerde og femte længe og man var begyndt på sjette længe. I 1635 nåede man at fuldføre sjette, syvende og ottende længe, hvorefter muremester Jørgen Thimian afslutter sin andel i opførelsen af Nyboder med opførelsen af niende længe i 1636, og han havde da nået at fuldføre 197 huse.

Nyboders Mindestuer ligger i ottende længe, og denne blev som før nævnt bygget i 1635.

Efter Jørgen Thimian overtog et konsortium byggeriet, der nu blev fortsat i øget tempo, således at der i 1639 var fuldført ialt 616 huse, og hermed standsede byggeriet i alt væsentligt. Ændringer skete naturligvis fremover, men det vil føre for vidt at berøre dette her.

Jørgen H. Barfod

Nyboder. Et københavnsk miljø

En gennemgang af dets afspejling i litteraturen

Nyboder er vel nok en af Københavns mest karakteristiske bydele. Ensartetheden i de gule huse, de lige gader, der i forhold til husenes højde, er ret brede, og den provinsielle stemning slår uvilkårligt én i møde, første gang man færdes gennem gaderne. Denne samling af ens huse virker som et lille bysamfund, hvilket også har været bygherrens, Christian 4.' mening.

Gaderne er lige, og gadebredden på 13 m, er efter den tids målestok ret stor, navnlig set i forhold til den lave bebyggelse. Gaderne blev brolagt, hvilket var et meget moderne træk. Selve bebyggelsen består af lange, lave enetagers længer, som var noget meget ejendommeligt for den tid. Det er det samme princip, som bruges i vore dages rækkehuse. Den enkelte »våning« eller »rønne« gemte sig på en diskret måde ind i fælleslængen. Den var egentlig kun markeret af indgangsdøren.

Man kan danne sig en klar forestilling om de oprindelige nybodervåninger i den eneste bevarede længe i nuværende St. Pauls gade, som i dag rummer mindestuerne. Husene deltes under Chr. V i 2 boliger.

Selve boligen var en toværelses lejlighed på 40 m². Den bestod af en stue på ca. 19 m², et kammer, forstue og køkken fælles med den anden lejlighed. Lejlighederne var spejlvendte to og to gennem hele længen og vendte altså ryggen til hinanden. Selvom de var beskedne af størrelse, hæver de sig langt over datidens standard for arbejderboliger.

Gadedøren bestod af to halvdøre og var forsynet med det såkaldte klinkefald og en stor træklods. Døren var lav, og i det hele taget var der meget lavt til loftet, og er det stadig i de nyere længer. Væggene var hvidkalkede, lofterne bjælkelofter. Ruderne var meget små, blyindfattede, forsynet med grønligt glas og »kun lidet gennemsigtige«. Der var 30-40 ruder. Gulvene var af stampet ler. Under tagspærrene var der et rummeligt loft.

De to sammenhørende lejligheds beliggenhed er ret uheldig i forhold til verdenshjørnerne. Stuerne i den ene lejlighed vender mod nord og får kun lidt sol, mens de i nabolejligheden vender mod syd og får måske for megen sol.

Der fandtes ingen ovn i stuen, og skorstensåbningen var vendt mod køkkenet, så den kunne ikke opvarme stuen. Senere kom bilæggerovnen, hvor der blev fyret fra køkkenet, men det gav udmærket varme i stuen.

»Der skal tænkes på navn til alle gader og stræder, som søfolket nu ibor, og i fremtiden kommer til at bo i«, skrev Christian 4. i 1641. Nyboders gadenavne er et særligt og meget interessant kapitel for sig.

Gaderne fik alle navne fra mineral- dyre- eller planteriget. I vore dage bruger man i stor udstrækning at give gaderne navne indenfor en enkelt gruppe. Det bliver brugt, for nogenlunde at kunne placere gaderne i forhold til hinanden. Måske var det den tanke, der lå bag navngivningen af nybodergaderne. De, der lå vest for Adelgade, tog navne fra de urter, der var yndede på den tid. Ofte voksede urterne hos befolkningen, enten i urtepotter eller i småhaverne. Der er tale om krydderurter som Merian og Timian og lægeplanten Salvie. Dertil kommer Tulipanen, Krusemynten, Nelliken og Rosen.

Til gaderne mellem Adelgade og Store Kongensgade er der brugt dyrenavne. Det er en blanding af nordiske og eksotiske dyr, anbragt enten lidt tilfældigt eller simpelthen alfabetisk. Mellem Elefantstræde og Kamelstræde lå Harestræde, og mellem Elsdyrsgade og Pindsvinestræde lå Kattegade. Af en eller anden grund har Enhjørningen forvildet sig herind og lå centralt i hele anlægget. Gaderne i det lille areal mellem Rigensgade og volden fik navne fra mineralriget: Jordgade og Stenkulsgade.

Desværre fik Nyboder ikke lov til at beholde disse særprægede gade-

Ulvegade 1877, Det kgl. Bibl.s Billedsamling.

navne. Ingeniørkaptajn Krak (vejviserens skaber), der blev stadsingeniør i 1858, mente at der i Nyboder »er så stor en overflodighed af navne, at det ville være vildledende at beholde dem. Når gaderne ligger i en linie, skal de have samme navn, uden hensyn til, at de krydses af tværgående gader«.

Inden gaderne har fået de navne, de har i dag, er navnene undergået mange forandringer. F.eks. kan Balsamgade nævnes. Den kaldtes en tid Bagergade på grund af en stor bagervirksomhed. Den blev i 1897 sammen med Bryggerlængen og Ulvegade til Olfert Fischersgade. Salviegade, Enhjørningsgade og Lorentzensgade omdøbtes 1891 til Sankt Paulsgade. Da Hundestræde havde en dårlig klang, blev det lige fra begyndelsen ombyttet med Elsdyrstræde. Dette måtte senere vige for Nylængen, der går igen i Den nybyggede længe og senere i Nygade. I dag har den det lidt charmerende navn: Gernersgade. Blancagade, Akademigade, Kaninlængen, Bjørnegade, Nellikegade og Kokkegade er vores nuværende Fredericiagade. Leopardlængen, Elefantgade og Tulipangade er blevet til Suensonsgade.

Det antages, at flere af gadenavnene var malet på hushjørnerne. På hjørnet af Kattegade og Store Kongensgade var der et maleri med en kat, en rotte og en mus i et spisekammer, og nedenunder stod dette vers:

Rott', mus og kat
betegne, at
vi bo i Kattegaden,
fra hver en mus,
der låner hus,
må katten ej ta' maden.

Og efter dette vers fulgte to vers, der forløb som en samtale, dels mellem musen og rotten, dels mellem katten og musen.

Beboerne

Nyboder blev en by i byen, knyttet mere til Holmen og flåden end til selve København. Der herskede længe et modsætningsforhold mellem borgerskabet og Nyboders befolkning. En stridbar batalje i 1693 bevirkede, at kongen underskrev en resolution om »en vagts anordning i de nye boder og en corps de gardes opbyggelse samme steds«. Vagtbygningen kom til at ligge ved Adelgade, mellem Enhjørningsgade og Ulvegade og kunne rumme 12 mænd. Den bestod til 1787, da den blev nedrevet og en ny vagtbygning med sprøjtehus og klokkestol blev opført på den nedrevne

bygnings grund. Før vagten blev oprettet, var skildvagter blevet udstationeret enten fra Amalienborg eller Østerports vagtbygning. Til afskrækelse for voldsmand og ildesindede personer, blev der anskaffet 5 halsjern og en strafbuk.

Vagten var ilde lidt og fremkaldte ved sin tilsynekomst snarere uro end neddæmpen af de oprørte sjæle. Hvis vagten fik fat i en urostifter, blev han arresteret straks, og derfor lærte nyboderfolket at tage sine forholdsregler. En nybodersmand, hvis kone var fiskehandlerske og forfalden til flasken, sendte ved dagens slutning sin søn ud efter moderen med ordene: »Johannes, min dreng, gå ned i Adelgade og se om mor er fuld, er hun det, så bed hende om at gå hjem ad Borgergade, thi går hun ad Adelgade, så tager vagten hende«.

Fra Nyboders vagt udsendtes også Tappenstregen. Når det var mørkt, og »Tupto« var slagen, måtte ingen vise sig på gaderne. Tappenstregen bestod af 3 vægttere med lange lanser og en trommeslager. Den bestod til hen i det 19. århundrede, men havde ingen praktisk betydning til sidst. Fra Christian 4.' tid havde nyboder også en skarpretter, som man dog måtte dele med Christianshavn.

Vagten ophævedes først 1923, og politistationen i Store Kongensgade overtog tilsynet.

Indbyggerne i Nyboder giftede sig i en ung alder og som regel med andre nyboderfolk. For at kunne blive gift, skulle der opnås »friseddel« hos kompagnichefen. Han kunne nægte at udstede den og derved hindre ægteskabet, hvis han af en eller anden grund ikke mente, at »karlens alder, opførsel og husholdning, så vel som kvindemenneskets skikkelighed, vindskibelighed samt gode navn og rygte« var i orden. I 1793 befaledes det udtrykkeligt, at kompagnicheferne ikke måtte tillade nogen nybodersmand at ægte »et berygtet fruentimmer«.

Brylluppet skulle stå, inden 8 uger efter frisedlens udstedelse, i Holmens kirke. Som regel flyttede de forlovede sammen straks, og det var en fast regel, at hvis manden døde inden brylluppet, ansås pigen for hans enke. En mærkelig skik til fuldbyrkelse af brylluppet var stadsmusikantens medvirken. Til trods for at han skulle have fire mark, kunne ingen blive gift, før de havde affundet sig med at betale for hans musik.

Nybodermanden kunne som regel se alderdommen i møde uden frygt, da der var sikret ham pension. Den var i lange tider beskeden, men han beholdt huset og kosten samtidig. Også hans eventuelle enke ville få pension. Et slags fattigvæsen fandtes der også. I begyndelsen dog kun, hvis pengemidlerne var disponible og til dem, der trængte mest. Senere regnedes de meniges pension ind under fattigunderstøttelsen.

Lønnen var lille for Holmens folk, men af den grund blev der ikke slækket på kravet om arbejdsydelse. Ved solopgang gav klokken på Holmen signalet til arbejdets begyndelse. Det antages, at på Kristian 4.' tid var dagens begyndelse sat endnu tidligere, da det fortælles, at kongen, som ofte besøgte værftet for at føre tilsyn med arbejderne flid, undertiden indfandt sig på Holmen før klokken 4 om morgenen. Senere lød klokken først 4.45 om sommeren og 8.30 om vinteren. Kun smedene skulle også møde på det tidlige tidspunkt om vinteren, da de skulle benytte essen så længe som muligt. Hvis der ikke mødtes til tiden blev de så kaldte brikkepenge, der gav 10 rdl. ekstra om året, fradraget. Klokken 11 holdtes der middagshvile 1-2 timer, alt efter årstiden. Dagens arbejde standsede klokken 7 om sommeren og klokken 3 om vinteren. Også her var smedene forfordelt og måtte fortsætte til klokken 7 om vinteren. Senere afskaffedes de lange middagspausen, og arbejderne kunne gå hjem klokken 4. Den delte arbejdsdag gav for stort et spild både for arbejdsgiveren og for mandskabet. For mange arbejdere lod sig lokke af værtshusene på vejen hjem og blev ret uarbejdsdygtige resten af dagen.

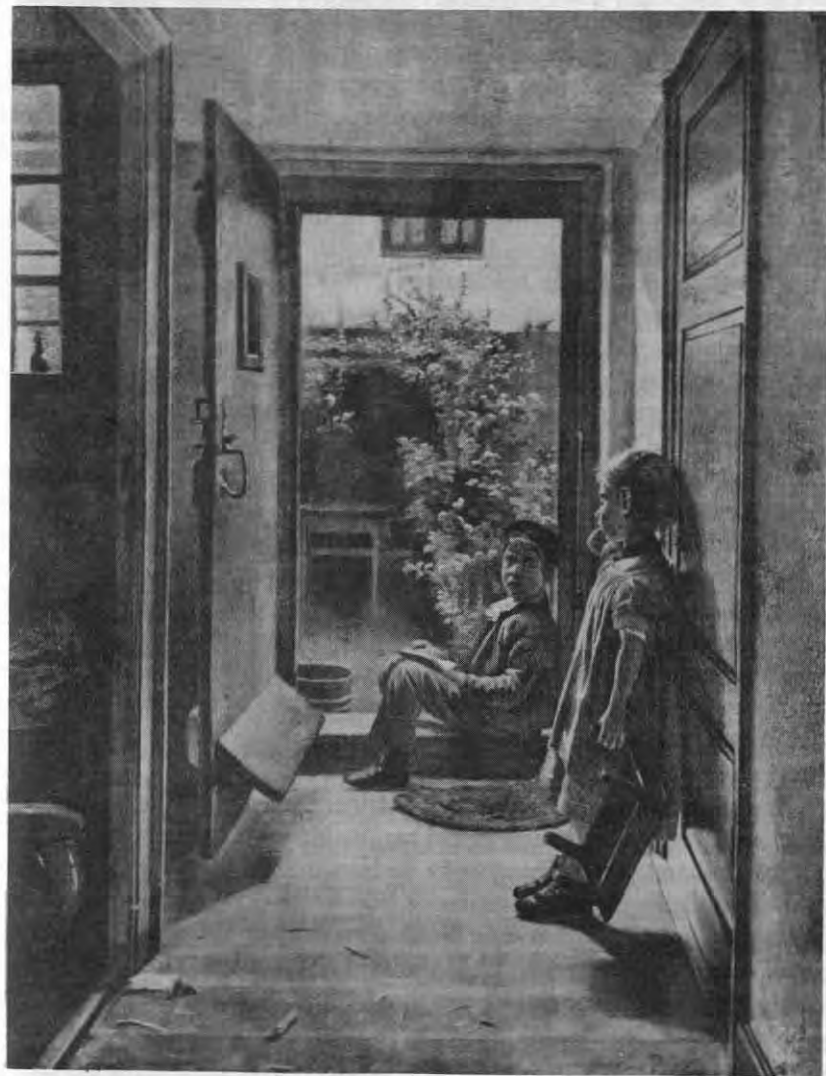
Vejrforholdene gav undertiden mandskabet en fridag. Hvis det var for koldt, eller det regnede for meget, hejstes »dispensationsflaget«. Håndværkerne mistede på en sådan dag deres dagløn og var henvist til et eventuelt privat erhverv.

Der kom mange klager over kosten, særlig over mængden af den. I 1680 bestemtes der, at hver mands ration skulle fastsættes meget nøje, og at der skulle være en mønsterskriver til stede for at passe på, at alt gik efter reglementet.

Kosten beregnedes månedsvis. Den bestod især af byggryn, ærter, smør, oksekød og flæsk. Desuden fik folkene indtil 1740 udleveret malt »in natura«, så de selv kunne brygge deres øl. Efter den tid fik de »malt-penge«. Når kosten skulle udleveres var det fridag for alle. I den høje stemning, der let fremkom, var der undertiden nogle af folkene, der lod sig friste til at sælge maden. Det kunne endda gå, hvis det var ugifte, der gjorde det, da de ikke havde nogen hjemme at stå til regnskab for. Men også adskillige gifte gjorde det. Straffen for at sælge kost var 81 slag tamp. På trods af det, er der vel nok mangan en mand, der blev fristet til det ved synet af de mange livlige værtshuse, han skulle forbi, inden han nåede hjem.

Pengelønnen var ikke stor. Derfor prøvede mange at få en biindtægt. Det kunne fås ved at udleje en del af huset, eller på ulovlig vis ved at udleje håndkværne. Mange mænd trøstede sig lidt for rigeligt med flasken. Konen måtte da tjene til brødet. En tid var størstedelen af de koner, der

solgte fisk eller grønsager på gadehjørnerne i København, nyboderdammer. 1756 blev det tilladt mændene »uden hindring af laugene at arbejde med egne samt med deres hustruers og børns hjælp for alle militære, men ikke for andre«. 1785 blev det bevilliget, i stedet for at give nybodermændene ordentlige lønninger, at de måtte lave og sælge grove trøjer,

Fra »København før og nu«, Mogens Lebeck: Nyboder.

lærreder, dynevår, gulvtæpper o.l., som de selv havde forarbejdet. Materialerne var ret dyre, og det kunne knibe med evnerne til fremstillingen. Alligevel så flere udvej til at tage arbejdet op.

Som en by for sig måtte Nyboder have eget skolevæsen. Allerede fra 1642 findes der vidnesbyrd om, at der eksisterede en form for skole. Nyboders skole kan betragtes som Københavns første almueskole. Den modtog ganske vist kun nyboderbørn, men det var børn fra et stort område. Undervisningen var gratis og skolegangen frivillig. Alene lysten til at lære noget, skulle være grunden til at børnene søgte skolen.

Nyboders ældste skole er Broens skole, der lå i Lavendellængen også kaldet Skolemesterlængen, senere Klerkegade. Den optog 3 huse. Senere kom flere skoler til. Holmens skole, også kaldet Korskolens, er stiftet af Kristian 4. Den lå først ved Bremerholm og havde til opgave at uddanne kordrenge til Holmens kirke. Det var en betalingsskole og blev derfor ikke meget søgt af den fattige befolkning i Nyboder.

Søetatens skoler blev oprettet for børn af Holmens folk. Der blev grundlagt fem, da den oprindelige skole i Nyboder ikke mere kunne rumme børnene. Børnene deltes i fire klasser. I første klasse skulle de lære at »kjende bogstaver og at stave«. Når de havde lært at læse rent, kom de i anden klasse. Der undervistes de i religion, da det var i denne klasse, de skulle konfirmeres. I fjerde klasse fik de undervisning i skrivning og regning. Ved hver skole var der ansat en skoleleder, der underviste om formiddagen og en hører, som læste om eftermiddagen.

Skolerne var sådan set blot en slags læse- og skrivestue for drengene. Man fandt det ikke nødvendigt at give pigerne undervisning. Desuden kunne kun drengene, der var indskrevet i den faste stok, optages. Forældre, der ønskede, at barnet skulle have en anden fremtid, end den Holmen kunne give det, var frit stillet til at sætte det i privat skole. Men kun sjældent havde de råd til det. Så det kunne for så vidt betragtes som et slags stavnsbånd.

Drengene begyndte i skolen som 8 årige. Skolen havde egen mundering, der bestod af en temmelig høj hat, en blå trøje, hvide bukser og sko med snørebånd. De to første år fik de hver måned 2½ skæppe rug ved proviantuddelingen og kaldtes derfor »rugdrengene«. De næste to år var de »kostdrengene« og fik fuld kost og 4 mark om måneden. De sidste 2 år blev de til »kompagnidrengene« og fik lønforhøjelse til 7 mark. Efter endt skolegang overgik drengene til Holmen som lærling. Som ca. 20-årig var han udlært, og var de næste 20 år bundet til flådens tjeneste, som godtgørelse for de modtagne goder.

Da drengene allerede ved skolegangens begyndelse kunne hjælpe til at

lette hjemmets byrder, var de derfor mest velkrevne i Nyboder. Der var sorg i det hjem, hvor der kun blev født piger.

Angreb på Nyboder

Allerede efter Kristian 4.'s død mødte ejendomshandlere frem og fristede staten, der var i pengeforlegenhed. I 1650 finder det første salg af nyboderhuse sted. Hjørnet af Prinsegade (Borgergade) og Kattegade sælges til en privatmand. 1656 solgtes 7 boder i Kattestrand og syv i Elsdyrsgade. Også ved Rigensgade skæres der et stykke af. I de følgende århundreder forsvinder der små stykker hist og her.

I 1850'erne går begrebet »Holmens faste stok« i opløsning. Efter langvarige forhandlinger blev kareen mellem Kattegade og Pindsvinegade (Sankt Paulsgade) stillet til auktion i 1853. Den blev købt af bygherren H.P. Lorentzen, det straks lod opføre store kaserner på grunden. Næste år fik han Pindsvinegade omdøbt til Lorentzensgade, trods kommunalbestyrelsens modstand.

I 1865 blev der nedsat en kommission, der skulle forberede Nyboders fuldstændige sanering. Det skulle forsvinde til fordel for en karrébebyggelse. Så galt gik det heldigvis ikke. Kun de private blev bebygget med høje kaserner. En undtagelse er bebyggelsen i Krusemyntegade, som på begge sider stadig er forsynet med to-etagers huse, og ligeledes den tilgrænsende del af Sankt Paulsgade og Gernersgade. Det var arbejdernes Byggeforening, det stod for opførelsen i 1865.

Arkitekt Meldahl, der var en meget radikal byplanlægger og ikke havde meget tilovers for Nyboder, fremsatte forslag om, at Nyboder helt skulle forsvinde til fordel for Karrébebyggelse. »Bygninger som må anses for overflødige og luksuriøse med hensyn til den plads disse usle barakker optage«. Han opnåede dog ikke andet end at få bygget Sankt Pauls kirke og frimurerlogen i Klerkegade.

I provisorietiden søgte man, i stedet for at sælge Nyboder, at genoplive det. 1886 blev den første af de nye to-etagers længer taget i brug. Den lå lige overfor den ældste bygning i Sankt Paulsgade. De nye huse opførtes til en vis grad efter det gamle skema, men var mere rummelige. I 90'erne blev de fleste af de bedre huse grundigt forbedret.

1901 blev der på rigsdagen fremsat forslag om opførelse af nye arbejderboliger for søværnet på Arsenaløen. Dette forslag forudsatte en fuldstændig sanering af Nyboder. Marineminister Jöhnke, der fremsatte kravet, kaldte Nyboder »blottede for hyggenes og hygiejnens mest elementære krav«. Marinebladet går kraftigt imod denne udtalelse og kalder det i stedet »et enestående bygningsværk, i ordets forstand en by i byen. Ethvert

andet sted ville man værne om en sådan overlevering, om den lå i Paris eller London, ville det være en seværdighed». I de ledsagende bemærkninger til lovforslaget fremførtes der forskellige grunde til ønsket om nedrivelse: »dels den besværlige, tidsspildende og for trafikken i havnen, så generende forbindelse mellem orlogsværftet og byen ad Toldbommen, som efter flytningen ville kunne falde bort, dels at de gamle nyboderhuse er så gamle og medtagne, gennemtrængte af fugtighed fra kælder til kvist. De kræver for store summer til vedligeholdelse«. Det var almindelig kendt, at boligerne var meget fugtige og usunde. Da H.C. Andersen-illustratoren, Vilhelm Petersen døde i en ung alder, tilskrev man det de dårlige forhold, han boede under i Nyboder.

Socialdemokraten Martin Olsen udtalte om Nyboder: »Det er jo en almindelig betragtning, at fattigfolk have det rart i deres lavloftede stuer. Der ser hyggeligt ud med disse små blyindfattede vinduer, over hvilke vildvin og vedbend slynger sig. Indenfor driver vandet måske ned ad væggene og smalhans er til huse«. I folkemunde sagdes der »der er så mange rotter derude, at det ikke passer, at rotterne stammer fra Asien, de stammer fra Nyboder«.

1930 begyndte kommunen at sælge af husene til nedrivning, for at få gennemført Kronprinsessegade, som krævedes til færdselsåre for byens voksende trafik.

1930 tages Nyboder igen op til behandling, denne gang i finansloven. Det var blevet regnet ud, at salg af bydelen ville give staten en indkomst på 4-6 mill. kr. De der denne gang ønsker salg, omtaler Nyboder som en tarvelig samling sømandshytter i en hæslig stilløshed af gule, nu snavset-grå sten.

Johannes V. Jensen udtalte omkring dette år følgende om Nyboder: »Rækkehuse er jeg overbevist om at tiden vil forlade, som udviklingen i København i sin tid har forladt Nyboder, typen på rækkehuse fra svunden tid. - Nyboder - hvad skåner man de sure, gamle, ubeboelige huse for? Gaderne er fuldstændig ens, lejlighederne den samme type, om man fredede et eneste af dem, var det mere end nok. Resten af Kristian 4.'s gamle slaveby burde man rive ned og opføre et moderne kvarter på grunden. Om man fjede Borger- og Adelgadekvarteret til, gjorde man en god gerning«. Det var hårde ord Johs. V. Jensen her fremsatte. Borgergade og Adelgade har gjort plads for karrébebyggelse, men resten af kvarteret skulle gerne blive liggende med sin særprægede stemning.

De mennesker, der i dag bor i Nyboder, er efterkommere af Holmens faste stok. For at få lejlighed der, skal de have en eller anden tilknytning til dem. Der er for nylig udtalt ønske om, at de skulle ud, og i stedet skulle

husene bruges til administration eller til kollegier. Men det ser ud som om man er gået væk fra den tanke igen, og lader byen forblive som en slags sømandsby.

I slutningen af 1967 er der påbegyndt en omfattende restaurering af tagene, og husene bliver malet i den oprindelige gule farve, så det på en solskinsdag er en ren fryd for øjet at gå gennem gaderne.

Nyboder i litteraturen

Christian IV's gamle Nyboder, med de maleriske lave gule huse og deres indbyggere, er i tidens løb blevet skildret i romaner, skuespil og digte. Som et gennemgående træk er nyboderfolket romantiseret og beskrevet som et folk med et lyst sind og et godt sammenhold. De er arbejdsomme og fædrelandskærlige. Pigerne er smukke og kokette og i næsten alle tilfælde trofaste.

Erindringslitteraturen er ret sparsom, men giver et nok så realistisk billede af, hvordan livet formede sig i datidens Nyboder.

Ironien hos Holberg

I 1719 tilkom der nyboderfolket den store, men noget tvivlsomme ære, at Holberg tilegnede det sit helte-digt Peder Paars. Holberg siger bl.a. i fortalen: »Fortale til indbyggerne i de nye boder, dem som boe længst ved volden, item alle dem, som høre under Seigr Nagels fane«. Fortalen indledes på følgende måde: »Kære venner! Den store begierlighed, I have til at læse viser, haver opmuntret mig til at skrive på vers denne historie om Peder Paars«. Motiveringen viser, at Holberg ironiserer over det brave nyboderfolk. Han skriver senere, at historien om Peder Paars kan være til mere opbyggelse og nytte end de historier, som de »købe hver dag i hobetal«, »nu om en der har vrikket sit been udi Lybeck, nu om et hus, som er afbrændt udi Westphalen, nu om en kalv, som er fød med en top på hovedet eller falbelader på benene«. Det ville unægtelig have været et fremskridt, hvis indbyggerne havde læst Peder Paars i stedet for disse utrolige historier. Men det har sikkert næppe fundet mange købere i Nyboder. Folkene her manglede den boglige baggrund for at opfatte det komiske i helte-digtet, og ironien var spildt på dem. Gadeviserne skal på den anden side ikke dømmes alt for hårdt, da de var den ene-

ste underholdningslæsning, fattigfolk kunne overkomme at anskaffe. Selv Holberg blev på sine ældre dage mindre nøjeregnende. Han var kommet til den erkendelse, at viseindustrien skulle tåles herhjemme, da »den gemeene almue må have noget at amuse sig med, og bogtrykkerne derved kand vinde en haand-skillling«. Men efter Holbergs mening skulle der dog holdes lidt hånd i hanke med viserne. De måtte hverken være usømmelige eller foragtelige.

De folk, der nævnes i fortalen, som boede længst ved volden er ifølge H.D. Lind, dem som boede ved Østervold. De var fattige og deres litterære interesser på trin med nyboderfolket. Seigr. Nagel og hans følge var uhæderlige folk. Det kan enten være rakkere, som boede ved Nyboder, eller mestermanden. Det kan også være Bremerholmsfangerne, der er tale om.

Holmens folk og Bremerholmsfangerne nævnes side om side i Holbergs »Danmarks og Norges gejstlige og verdslige stat«. Det hedder der: »Matroser der bruges til nødvendigt arbejde på Bremerholm, hvor der også findes en hob fanger, hvoraf nogle ere dømte til en vis tid, andre til evig arbejde. De boe udi eget quarter udi staden kaldet De nye boder«. Holberg må have sin viden om nyboderfolkene på 2. eller 3. hånd, når han sammenblander Holmens folk og fangerne. I hans danmarkshistorie findes Nyboder kun nævnt en enkelt gang. Også undertitlen i Peder Paars er en efterligning af gadeviserne, selvom indholdet ikke svarer til dem. Der står at visen er »skreven til lægedom, trøst og husværelse for alle got folk, som lide kaars og modgang her i verden . . . som klinger vel til alle slags instrumenter, især til hackebræt eller lyre«.

I Holbergs skæmtedigt Hans Mikkelsen til ære, nævner han kort nyboderfolket. Han hædrer Hans Mikkelsen og siger, at hans navn skal stå i minde så længe . . . og her nævner han, hvad der er karakteristisk for forskellige af landets egne: »så længe rugbrød, flæsk i Jylland er at finde, . . . så længe Fyn grød, Amager giver smør . . . og Thi før skal Nybods-folk af viser blive kiede«. Også her langer Holberg ud efter deres hang til skillingsviserne, dog aner man her et humoristisk glimt i øjet.

Nyboderfolket var berømt i vide kredse for at de giftede sig tidligt og hurtigt fik mange børn. Holberg skæmter herover, når han lader barberen i Den Stundesløse fortælle om den frodige nyboderkone: »So will ich es denn Ihre Gnaden erzählen. Eine Matrosenfrau in den Neuen Buden hat auf einmahl 32 Kinder zur Welt gebracht, und war doch nicht dicker als eine ordinaire Frau«. Holberg havde måske ikke meget til overs for Holmens folk, men drev dog gæk med dem på en vittig og humoristisk måde.

Overtroen

Overtroen florerede her i vid udstrækning og har ofte skræmt nyboderfolkene fra vid og sans. De var et folkefærd, der troede på, hvad de så sort på hvidt, eller hvad de fik fortalt af en troværdig person.

Der voksede mange hyldetræer i Nyboder, og hyldetræerne var en af de ting, som overtroen var knyttet til. Thiele har taget det op i folkesagnet om hyldemor. »Der boer i hyldetræet et væsen, som kaldes hyldemor eller hyldequind. Hun hævner al overlast, der tilføjes træet, og i Nyboder ved man at fortælle, hvorlunde en mand, der omhuggede et hyldetræ, pludselig døde kort efter«.

Sammesteds fortælles om et hyldetræ, som står i en lille gård, »ofte i tussmørket går frem og tilbage i gården og kigger stundom ind igjennem vinduet til børnene, når de er alene«. Det var ikke tilrådeligt at have møbler af hyldetræ, eller beklæde væggen med det. Thiele har skrevet sagnet ned, som han har fået det fortalt i modsætning til Holberg, der digter over tingene og samtidig kommenterer dem.

Senere har H.C. Andersen brugt hyldetræet som emne til eventyret om Hyldemor. Det foregår også i Nyboder, hvor det gamle guldbrudepar sidder under hyldetræet og Hyldemor sidder i træet. I modsætning til Thiele er H.C. Andersens Hyldemor det gode væsen, der hvisker ægte-

Ill. af Vilh. Pedersen fra »Eventyret om Hyldemor«.

parret gode ting i ørene og råber hurra for dem sammen med de andre. Og hyldemor bliver til den lille pige på alder med den syge dreng, til hvem historien fortælles. Drengen er forøvrigt blevet syg, da han skulle se, hvor langt vandet i Nyboders rendestene kunne nå, før det gik ind ad støvlerne. Hyldemor fører ham ud i landet og lader ham opleve forår, sommer, efterår og vinter. Hun siger om sig selv: »Nogle kalder mig Hyl-demor, andre kalder mig Dryade, men egentlig hedder jeg erindring. Det er mig, som sidder i træet, som vokser og vokser«.

Nyboders egen avis

1834 opnåede Nyboder at få sin egen avis, hvor menigmand kunne føre sine klager frem. Den havde det særprægede navn: Riim- og prosaposen, udgivet og forelagt af A. Richter. Richter havde oprindeligt været skibsbygger, men startede denne avis af simpel hævngrerrighed. Han ønskede, at få alle vinduerne i sit hus repareret, men fik kun repareret et. Dette satte ham igang med avisskriveriet. Det udviklede sig senere til en fejde, hvori Richter tabte. Indholdet af avisen er en blanding af poesi og prosa. Dens motto er følgende:

Jeg ønsker mig nu: rundt Nybo'ers vagt,
at synges, læses i alle kroge,
højt respekterer jeg Holmens magt
jeg ved blandt dem findes mange kloge:
kopist med vægtene, commissairer,
matroser, tømmere, pensjonairer,
kort sagt: enhver jeg morer her.

I avisens andet nummer påbegynder han et prosastykke: Prospekt af Nyboder. Det kunne måske have givet gode oplysninger om datidens Nyboder, hvis ikke vinduernes tilstand og reparation havde interesseret ham mest. Han skriver bl.a.: »Gadestue med kammer oplyses efter gammel bestemmelse af 100 små ruder i blye i 2½ fag«. Og om adgangen til loftet: »Man går op på loftet ved at træde på ryggen af hinanden: manden på konen eller omvendt«. Han er utilfreds med, at beboerne selv skal reparere så meget. Dog gav staten 1833 6000 rigsdaler årlig til reparation.

Den gamle skolemesterlænge omtales også her: »Ja med tiden! da vil den gamle krumme og bugnede, vist nok mere end 150 år gamle skolemesterlænge med flere ældgamle gader i Nyboder, hvis huse truer med at styrte sammen, sikkert engang på øvrighedens foranstaltning blive nedreven og igen opbygget, liig dem i Bjørnegade.

1845 kom der en ny avis, der blev udgivet af skibstømrer A.F. Ander-

sen Beine. Den er, som Riim- og prosaposen, en blanding af poesi og prosa. Den har titlen: Nyboder og faste stok. Den forsøgte at holde en mere værdig tone end forgængeren. F.eks. bragte den en samtale, der strakte sig over flere numre, som handler om Nyboders forhold. Den oplevede, som forgængeren, kun at udkomme i 5 numre. I det sidste nummer var tonen og indholdet blevet mere personligt, som hos Richter, så det var vel nok på tide, at den gik ind.

Idyl

Thomas Thaarups syngespil Peters bryllup foregår i umiddelbar nærhed af København. Peter er sømand, og Grethe, hans forlovede, er bondepike. På sin bryllupsdag møder hun op med øjne, der er røde af for megen spejden efter det skib, hvor Peter er kaptajn. Kort efter Peters hjemkomst møder hans bådsmand op for at gratulere. Han er fra Nyboder og er som andre nyboderfolk meget lystig og synger til fædrelandets ære. Om sig selv fortæller han:

Og, skønt jeg kun er en enfoldig sømand
har dog mit hjerte sagt mig, det var sandhed.
Seer han, da jeg var knap så høj, så gik jeg
en vårdag, fra Nyboder, uden porten,
så fandt jeg i en grøft, en pilestamme,
den bar jeg hjem og plantede i gården.

Og videre fortælles der, hvordan han bryder stene op i gården for at pilen kan vokse og få rødder og grene. Når faderen kommer hjem fra arbejdet på Holmen, sidder han under pilen og leger med børnene. Der fortælles hverken positivt eller negativt om nyboderfolket, men dette lille billede af Jon bådsmand, er med til at bekræfte billedet af freden og idyllen hos familierne i de gule huse.

Nyboderpigerne

Nyboderpigerne var meget eftertragtede. Som en kuriositet kan nævnes en lille episode i Hertz's skuespil Sparekassen. Pigerne havde ry for at være let på tråden, men gennemgående er de meget kønne, hvilket i sig selv er en formildende omstændighed. Jacob bådsmand fortæller, at han vil besøge en lille pige ude i Nyboder, som venter på ham, da de er halvvejs kærestefolk. Det lyder meget ærbart, og man ville heller ikke hæfte sig ved det, hvis emnet ikke var blevet taget op igen i slutscenen. Nicolai er

blevet forlovet og ville også gerne kunne gratulere Jacob med kæresten i Nyboder. Men ak nej: »Hun var lovlig undskyldt, desformedelst var kun allerede gift«. Dette forekom måske ret ofte, da konerne følte sig ensomme mens deres mænd var til søs.

Heller ikke Søren Kierkegaard er blind for nyboderpigernes ynde. På sommersøndage går han i Frederiksberg Have, hvor tjenestepigerne også kommer. »Tjenestepigernes mangfoldige skare er virkelig den skønneste væbning, vi have i Danmark. - Først kommer bønderpigerne, de ere sunde og friske, farvemodsætningerne kun lidt for stærke såvel i huden som i klæderne. Nu følger de jyske, fynske piger. Høje, ranke, lidt for stærkt byggede«. De bornholmske piger er »ferme kokkepiger, men ikke gode at komme nær, hverken i køkkenet eller på Frederiksberg, deres væsen har noget stolt frastødende. . . . Nu følger hjertetroppe: Nyboders piger. Mindre af vækst, fyldige, svulmende, fine i huden, muntre, glade, vævre, snaksomme, lidt kokette og fremfor alt barhovedede. Deres påklædning må gerne nærme sig en dames, kun to ting er at iagttage, at de ikke have sjal, men tørklæde, ikke hat på, men højst en lille vims kappe, helst må de være barhovedede«. Det er befriende at iagttage, hvordan den store filosof helt er bukket under for pigernes ynde.

I Enten-Eller nævnes Nyboder kort. »Hvorfor blev jeg ikke født i Nyboder, hvorfor døde jeg ikke som et lille barn?« Hvilke perspektiver havde der ikke åbnet sig, hvis Kierkegaards vugge havde stået i Nyboder, og han var blevet en Holmens dreng. Det kunne der filosoferes meget over, hvad han dog undlader. Måske har Kierkegaard blot syntes, at lykken måtte trives derude.

Som modstykke til Hertz's utro kone, må fremdrages Aarestrups digt: Torsten og Trine. - Trine sidder i sit kammer bag de lukkede skodder og sukker, fordi hendes mand et år har været på søen. Hun tør ikke sove i stormvejret af angst for, at der skal ske ham noget. Da springer klinken op, og »ind trådte en mand med dristigt øjekast, pidsken snoet i nakken, og krøllet hår på kind«. Trine farer ham om halsen og indrømmer, at hun er for hjerteklemt til at være sømandsviv. Torsten drager gaver frem af kufferten, som han har medbragt fra fjerne lande, og »det spæde noer og den raske dreng« vågner ved al den uro. Alt er lykke og familien går først til køjs, da vægteren råber to.

Digtet er ikke betydeligt som kunstværk, men det vil alligevel stå levende blandt de mange nyboderskildringer. Det beskriver angsten, når manden er på søen, og den store glæde, når han vender hjem, som ethvert sømandshjem vil nikke genkendende til.

En af de digtere, som har sat Nyboder det kendeste minde i litteratu-

ren, er Overskou med sine to skuespil *Capriciosa* og *Pak*. *Capriciosa* eller Familien i Nyboder stammer fra 1836. Det er en hyldest til troskaben hos dette, i Overskous øjne, så prægtige folk. Handlingen er ganske kort: Ole Kaninstok og hans kone Gertrud er i Frederiksberg Have med sønnen Peter og dennes kæreste Marianne, for at spise deres søndagsaftensmad. Peter er langt nede, da han næste dag skal til Kina og først kan blive gift med Marianne, når kommer hjem igen. Inden de går fra haven, bliver Peter, på grund af tungsind og den nyopdukkede Kakkadue, uvenner med resten af familien, og de går bort fra ham. *Capriciosa*, undinernes herskerinde, sætter sig da for, at hun vil få ham til at glemme den elskede Marianne. Hun lægger en snare for ham og fører ham til havsens bund, hvor havfruerne søger at forføre ham. Da det ikke lykkes, sender hun ham op på jorden med en pung, der aldrig bliver tom, uden hvis hans fa-

Ill. af R. Christiansen i Holst: »Den lille Hornblæser«.

milie får noget af den. Peter kommer straks i muntert lag, der frister ham i så høj grad, at han fornægter Marianne, sin far og sin bror Søren. Først da pungen bliver stjålet fra ham, styrter han hjem til Nyboder, hvor Marianne netop er i færd med at synge hans vise. Mens Peter havde pungen, optrådte han i skikkelse af en rigmand, som forsøgte at forføre Marianne og få hende til at fornægte Peter. Men hun er den trofaste og forelskede og holder stand. Derfor er gensynet dobbelt hjerteligt. Hellere end guld ønsker Peter nu at være i Nyboder hos sine forældre og den pige, han elsker.

I skuespillet forekommer der flere sange, der ofte siden er blevet citeret. F.eks. Mariannes sang:

En sømands brud har bølgen kær,
det stolte hav hun fjernt og nær
betragter som sin brudeseng
og vugge for sin dreng ----

Ligeledes er Ole Kaninstoks sang ofte citeret:

Jeg priser ej stormænd, thi der er jo nok,
som skjald for de rige vil være,
jeg elsker den faste, men fattige stok
og synger til Nyboder ære.

Kong Christian den Fjerde har Nyboder reist
at sømanden hvile kan finde.
Palladser er sjunkne, dog Nyboer har kneist,
de stande så fast hans minde.

Også Hertz er faldet for nyboderpigerne. Om den unge pige i Johannes Johnsen Inger Marie, siger han: »hun var rank og velvoxen, af sund ansigtsfarve, med blå, spillende øjne og lysebrunt hår, der skinnede, så blødt og blankt var det. Om munden var der til andre tider som oftest et lystigt træk, et lille spottende udtryk«. Der må have været noget ganske særligt over pigerne her, da de fleste nyboderskildrere nævner de overmåde dejlige piger. Dog lyder det underligt, da det ikke var piger, som havde tid til at passe og pleje deres udseende. Som unge arbejdede de oftest som tjenestepiger. De blev gift meget tidligt og fik hurtigt en stor børneflokk. Men det er som om Danmarks kønneste piger er samlet her. Jeg har ikke stødt på en eneste negativ skildring.

Boligen og dens indretning

I Johannes Johnsen har Hertz også omtalt nyboderstuernes indretning. Et kapitel har overskriften: I Nyboder. Han har i dette tænkt på, at der

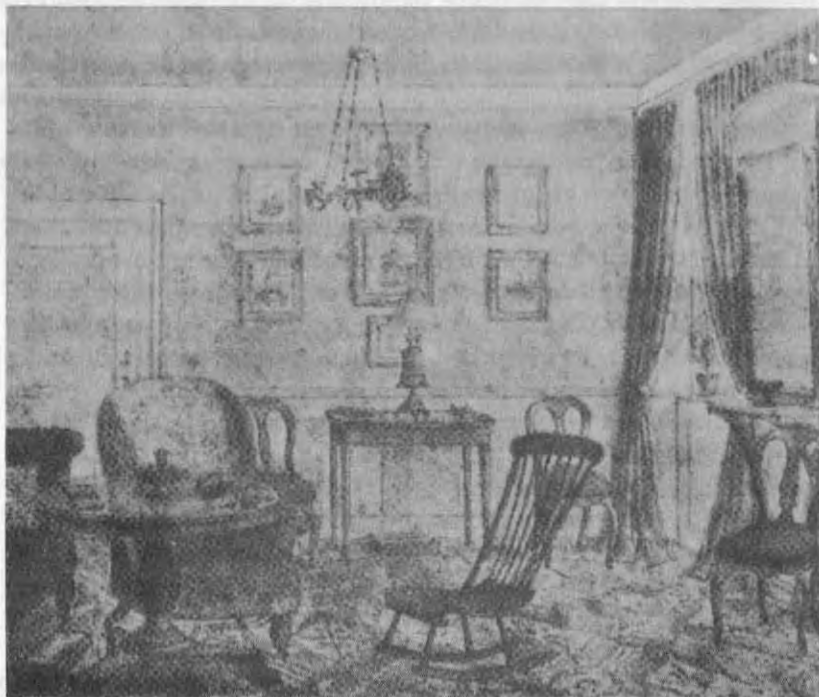
kunne være folk som ikke kendte Nyboder, hvilket tidligere forfattere i deres omtale har gået ud fra, at læserne gjorde. »En simpeltklædt kone gæ med hastige skridt fra Grønlandsgade ved Østerport ind i en af gaderne i Nyboder, der er det quarter af byen, - jeg bemærker dette for de udenrigske læsere, i hvis hænder denne fortælling tilfældigvis kan falde - altså det quarter, hvor marinens tømmermænd, de såkaldte Holmens folk, have faste boliger«. At det kun er tømmermændene, der bor her, er noget Hertz må have misforstået. Videre giver Hertz det bedste billede, der er givet i et skønlitterært værk, af en nyboderstue. Om quartermand Hellesens stue hedder det: »den var noget højere og større, men i hovedsagen ikke bedre eller anderledes udstyret end de, man sædvanligvis seer i Nyboder. Næst efter en gammel kanapee med blå, stribet lærredsbe-træk, bestod dens hovedprydelse af en stor, gammeldags dragkiste, ovenpå hvilken en mængde kopper og nogle chinesiske figurer vare opstillede, og bagved disse en model til et krigsskib. Vinduerne vare opfyldte af urtepotter med gyldenlakker, timian og sempervirens (et slags løg), hvilken sidste sjældent mangler i Nyboder, da den nok er god for brændt skade. Blandt disse urtepotter var der en med blomstende månedsrose, potten selv omvundet med udklippet papir. På væggen hang i glas og ramme nogle gamle kobberstykker, deriblandt Frederik 6. til hest, stiv som en gardist, nogle illuminerede tegninger af krigsskibe, af et par nytårsvers med pailletter om. Udstillede kuriositeter som de jævnlig bringes med af sømænd fra deres reiser, fandtes hist og her, enten ophængte eller hensatte«. Uden tvivl har Hertz selv besøgt et nyboderhjem og studeret det nøje, da han har så mange fine enkeltheder med.

Adolf Recke er vel nok den digter, der kommer virkeligheden nærmest i sin hyldest til Nyboder. Han boede flere steder i Nyboder. 1853 boede han Krusemyntegade 15. Det er sikkert det sted, han beskriver i digtet »Mit hjem«, da det er det eneste sted, der har nummer 15 af de steder, han boede. Huset eksisterer ikke i dag, da hele Krusemyntegade 1864-65 blev revet ned og erstattet med de byggeforeningshuse, der står i dag.

I Nyboder der står en net
bolig - Du kjender bestemt den.
Udenfor døren er et rendesteens-brædt,
over den står nr 15
Huset er lavt, jeg nægter ej det,
tagsteen og brosteen nærme sig tæt,
skjærme dog luunt imod blæsten-
huset er pænt for resten.

Videre fortæller Recke om de mange billeder, der med smag er op-

hængt på væggene. Om den lille have med roser opad det tjærede skur, og blomster og lysthus med bord og bænke. Huset, der er »mageløst smagfuldt - men mageløst småt«, er som skabt til to. Recke er vist den første, der erkender, at husene kun er skabt til to. Flere kan der dårligt bo i de små abejderboliger.

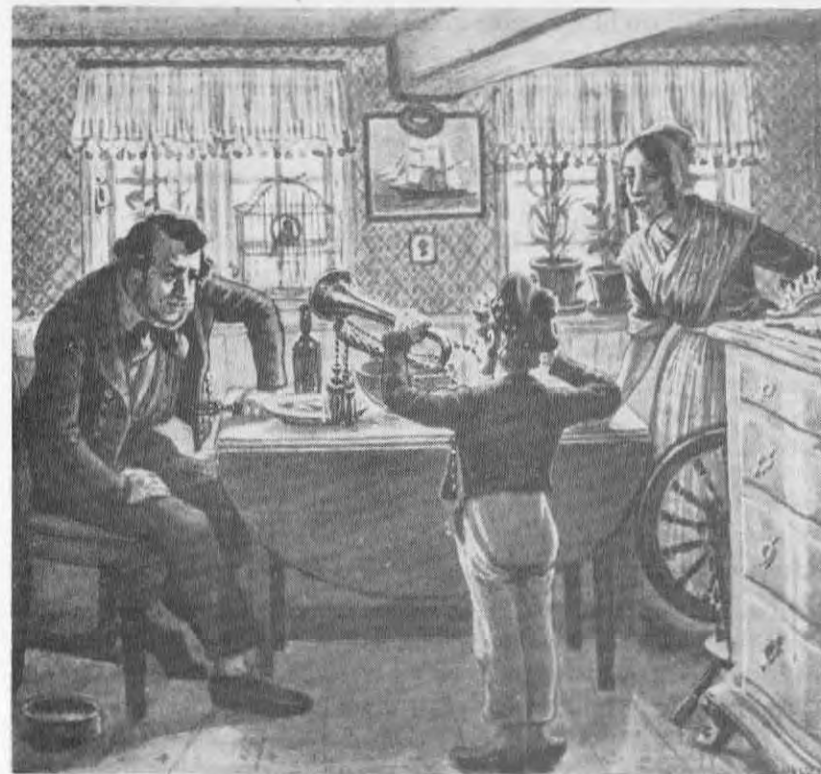

Fra Hist. Medd. om København 4 rk. bd. 1, Sigurd Skov: Et nyboder-hjem fra 1840-erne.

Fællesskabet

I Hertz's bog er det, som i de fleste andre, påfaldende hvordan befolkningen deler glæde og sorg med hinanden og er som en stor familie. »Quartermester Hellesen skal indfinde sig på rådhuset, og som alle tror straks, at det et noget ubehageligt, der er i gære, kommer de lige indenfor og viser deres sympati og medfølelse«. Da det viser sig, at han har arvet penge, tager indbyggerne straks del i glæden uden misundelse. Også hvor der behøves en håndsrekning på den ene eller anden måde, er aldrig nogen alene.

Overskou fortsætter sin lovprisning af Nyboder med Pak, der udkom 1845. Det er tilegnet nyboderfolket med ordene: »Med højagtelse helliget de brave nyboderfolk, hvis bramfri retskaffenhed stadfæster sandheden i skildringen af Palle, Ellen og Grethe«. Skuespillet har fået navnet efter den benævnelse den snobbede familie Vagtel giver familien Palle Blok. Intrigen i stykket går kort og godt ud på, at familien Vagtels børn ønsker at gifte sig ind i familien fra Nyboder. Fru Vagtel modsætter sig det naturligvis på det groveste og kalder dem alle pak. Men alt vendes til glæde og den lykkelige afslutning er, at da sekretær Vagtel er i knibe, træder Palle Blok til med den hjælpende hånd. Med dette hæves nyboderfamilien højt på strå, og forlovelserne går i orden. Skildringen er mindst lige så romantiseret som i *Capriciosa*, men læseren må uvilkårligt holde af den brave nyboderfamilie. Den har sammenhold og kærlighed, som de mere ansete familier mangler.

Ill. af R. Christiansen i Holst: »Den lille Hornblæser«.

Overskou gør vel nok nyboderfolket noget mere ædelmodigt, end det egentlig var. Det var en kendt sag, at det ikke altid var Vorherres bedste børn, der voksede op der. Men som folkelig, romantisk skuespildigter kan Overskou kun forskønne livet derude. Og det er prisværdigt, at nogen vil synge til Nyboders ære, da det på dette tidspunkt ikke var agtet i befolkningen.

H.P. Holst fortæller i Den lille Hornblæser om Jens Peter, der boede i Rensdyrsgade og blev den berømte hornblæser. Holst husker ikke nummeret på gaden, men det gør ikke så meget, da der aldrig har eksisteret en Rensdyrsgade. Jens Peter ønsker at forsvare sit fædreland og træder ind i krigen 1864 med sit horn og al den livsglæde, der kan samles i een person. Han kommer ud for mangt og meget og er på nippet til at dø. Men han reddes og vender hjem til Nyboder, til moderen, der forlængst troede ham død. Glæden breder sig i hele Nyboder, og alle må tage del i den:

Thi tro blot ej, man glæder sig
alene i Nyboder!
Der sorg og fryd er fælles godt!
Man favner søn og moder.

Fædrelandskærlighed

Holst understreger flere gange i sit lange digt nyboderfolkets fædrelandskærlighed. Da krigen 1864 udbryder, opslås der plakater på gadehjørnerne, hvorpå der står, at kongen trænger til dem alle. Dette tager mændene til sig med megen højtidelighed. De har respekt og hengivenhed for deres konge. Til slut i digtet, da der igen er budskab om krig, skriver Holst om nyboderfolkets dybtfølte kærlighed til deres land:

Og straks et sørgebudskab kom,
der sænked os i smerte.
Det traf nationens stolthed, men
det traf Nyboders hjerte.

Et af Hostrups små dramatiske stykker bærer titlen: En scene i Nyboder. Det er et lejlighedsstykke, der blev opført for Frederik 7. på hans fødselsdag 1848. 2 gamle venner mødes i Nyboder, hvor de taler om deres soldatertjeneste og om kongen og hans fødselsdag. De priser Frederik 7. i høje toner. Thomas: »Men hvorfor er det en god konge, vi har? Det skal jeg sige dig. Det er fordi han forstår sit sømandsskab«. Mads: »Ja, den besked kan være god nok i Nyboder«. Kongen må selvfølgelig være meget

værdsat i Nyboder, når han med sit hjerte er sømand. Ganske vist er det et lejlighedsstykke, men Mads's og Thomas's lovprisende omtale af kongen er sikkert ægte nok. Den store nationalfølelse og ægte hengivenhed for konge og fædreland gik dybt i alle nyboderindvånerne.

Arbejdet

I »Stokken« fortæller Recke om Holmens faste stok og dens arbejdsdag.

Mand op i fart!
Arbejdsklokken lyder klart,
mande er I tjent med at
få absent?
Fader med sin sang
stikker af i luntetrav,
mutter kom galant
med hans proviant.
Først må mandskabet skaffe
førend det kan løbe omkabs,
somme fik lidt kaffe
og somme sig en snaps.

Videre fortælles der om arbejdet, der går glat, fordi mændene høster ros. Der kan dog sættes spørgsmålstegn ved Reckes udtalelse om, at den faste stok munter sig ved arbejdet, og at ugen går med sjov. - Om søndagen er nogle flittige med husflid, nogle går i kirke og andre »med vor hjertenskjær gåe vi så til Frederiksberg«. Derude ruller pengene, så næste søndag må de nøjes med at gå til Kalkbrænderihavnen, der også var et yndet udflugtssted. Måske slutter dagen med en svir på Østerfælled. Digtet er levende, og det giver et godt billede af arbejde og fest i de lave, gule huse.

Recke har både en sang for flåden og en sang til flåden. Det kække og vovelystne sømandssind, der slås for sit land, prises i høje toner. Her omtales »Hekla«, der »af længsel damper«. Det blev også nævnt i Holst's lille hornblæser, som det skib, Søren skulle sejle med til Kielerfjord under krigen 1864.

I Goldschmidts Ravnen beskrives stoltheden over, at ens sønner fik lov at slås for fædrelandet. Madam Carøe, Williams mor, bor i Nyboder. Hendes lejlighed er tarvelig, men ordentlig - »en appetitlig eller rørende fattigdom«, alt efter hvad gemyttet foretrækker. Konerne er simple, hvad der næppe skal forstås i nedsættende betydning. De lever »et betydeligt snakkende liv, en evindelig fortrolighed«. Boligerne er usunde og fugtige,

Udsmykning af Nyboder 1892, Det kgl. Bibl.s Billedsamling.

fordi de står på »rå og fugtig jord«. Det var blevet lovet, at jorden skulle blive drænet, men det blev ikke til noget.

I samlingen »På sømænds tro og love«, omtaler Drachmann kort Nyboder i fortællingen »Toget mod Anholt«. Kristoffer Barkholt fra Sandkisten på Kongens Nytorv ved Nyhavn fortæller om, hvordan han tjente kongen i sine unge dage og vil tjene sandkompagniet til sin død. Efter at han stolt har fortalt, at hverken alderen eller det hårde arbejde har krummet hans ryg, siger han: »Jeg var begribeligvis Nybo'ersdreng, og mine forældre var Nybo'ersfolk«. Dette lille glimt hos Drachmann forstærker indtrykket af det seje og udholdende nybodersfolk.

»Lykke Per« og Pontoppidan

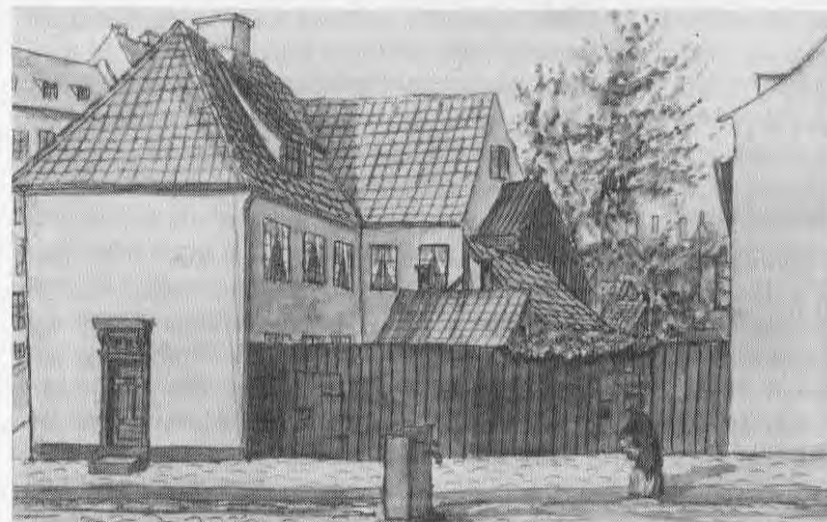
Mange studerende har i tidens løb boet til leje i et lille kammer i Nyboder. Den mest kendte af disse er Pontoppidans Lykke Per. Han boede hos den kendte og agtede pensionerede højbådsmand Olufsen i Hjertensfrydsgade. På Olufsens påklædning ses, at han har været en af de bedre stillede af indbyggerne. »Han var klædt i en meget falmet men yderst omhyggelig afbørstet overfrakke, i hvis knaphul der sås et bredt dannebrogsbånd. På sit hoved bar han en grå cylinderhat, og på den venstre hånd, med hvilken han støttede sig til sin paraply, havde han en gammel runken skindhandske«. Det anses, at der over ham hviler en falmet værdig-

hed. Efter at han om formiddagen har »tøflet« rundt i Nyboder og de tilstødende gader, tilbragte han eftermiddagen i »salen«. Benævnelsen salen bruges om en kahytliggende dagligstue. Den omtales iøvrigt senere i Gudrun Eriksens børnebøger.

Hjemmet hos højbådsmanden og hans kone var et yndet samlingssted for adskillige af Nyboders standspersoner, og der udfoldedes en selskabelighed, som ikke var at finde andre steder. Der gaves anledning til selskaber lige fra kirkelige højtideligheder til mindefesten for bådsmandens storetå, der blev bortklippet på grund af benedder. Den vigtigste dag var Madam Olufsens kopsætningsdag.

I dette selskab af overordentlig livlige nybodersfolk, var det at den unge Sidenius kom til at færdes. Han boede i stuen i et lillebitte gårdværelse. I den lystige stemning, der herskede, blev han snart alles yngling. Han sang med på fædrelands- og selskabssangene. Alt som aftenen gik blev alle meget overstadige, og den lille plejedatter Trine forsvandt for at drømme alene på sit værelse. Hun var hans tjenerinde i et og alt, men for Per var hun kun en opvartende skygge. Han havde ikke sans for pigernes ynde.

Henrik Pontoppidan nævner ganske kort i sine erindringer, at han boede i Nyboder. »Hos et prægtigt ægtepar af Holmens faste stok fik jeg et virkeligt hjem, hvor jeg en årrække skulle komme til at nyde godt af den 80-årige kones bedstemoderlige omsorg«. Det er uden tvivl dette ophold, han har tænkt på, da han skrev om Pers tid der.

»Admiralgården«, Det kgl. Bibl. Billedsamling.

Den folkelige dyrkelse

Den folkelige dyrkelse af Nyboder har været stor i tidens løb. Her skal kun nævnes få eksempler. Gutter ombord blev opført på Casino i slutningen af 1880'erne. 1930 fik Olga Svendsen i Scale stor succes med visen Nyboders pris. Den blev så populær, at den stadig lever. Nok er det en forherligelse af Nyboder, men grunden til at den stadig synges må være fordi den præcis rammer den specielle stemning, der hersker der. I andet vers hedder det:

Fjerde Christian med det ene øje,
som ved masten stod i røg og damp
tog det med komforten ej så nøje
i hans lave stuer, der var lidt svamp.
Men vi elsker dog de gule længer,
hvor det grønne mos på taget gror
alle Holmens folk med hjertet hænger
ved de lave stuer i Nybo'er.

Dette vers kan just ikke kaldes forherligelse, da der netop peges på svampen og mosset, som også blev fremdraget i lovforslaget om Nyboders nedrivelse. Jeg vil tro, at visen er skrevet som en reaktion på dette lovforslag, da der til sidst synges:

Skal den grå cementbeton fortrænge
Holmens gule by?
Nej fy for fa'en.
Jeg og Bjørnegades raske drenge

Bjørnegade var forøvrigt på dette tidspunkt omdøbt til Fredericiagade.

Børnebogen

I Gundrun Eriksens børnebøger om ungerne i Bjørnegade 5 er der givet et godt og korrekt billede af hverdagen hos børnene i Nyboder. Gudrun Eriksen har selv aner i Nyboder og har virkelig baggrund for at henlægge skuepladsen for sine bøger til dette sted. Ungerne finder på utallige gale streger. Når de bliver opdaget, står den altid på tærsk efter tur i salen - den kedelige stadsstue, hvor de kun kom, når risene skulle uddeles. Den historiske baggrund er så rigtig, at børn virkelig kan få et godt indblik i livet i Nyboder for 100 år siden. F.eks. nævner Gudrun Eriksen det tidligere nævnte digt om Kattedagen og fortæller, at det kender alle børn i Nyboder, da det i gamle dage havde stået malet på hjørnet ud til Store

Kongensgade, og ovenover var der malet et billede af en kat, en rotte og en mus. »Sådan gjorde man i gamle dage. Senere blev bare gadenavnene malet på hjørnehusene i Nyboder - det var ikke nær så morsomt«.

Erindringer

Litteraturen er fattig på erindringer om livet hos den faste stok i Nyboder. Den eneste bog, der fuldstændig er viet Holmen og Nyboder, er Edvard Nikolaj Jensen: Livet i Nyboder og ombord i flådens skibe 1826-1852. Jensen er ægte nyboderdreng. I bogen skildres hans barndom, livet i Nyboder skole og senere søartilleriets skole og hans tjeneste i flåden. Den spænder over tidsrummet fra han er 4 år til han er 34 år. Den er først nedskrevet da han var 74 år. Bogen er udsendt i anledning af 25 års jubilæet for Foreningen Nyboders minde.

Jensen er født i Hjertensfrydsgade nr. 2, søn af en tømmersmand ved Holmen. Fra han var dreng, husker han den strenge vinter. I lejligheden var der bilæggerov, som der blev fyret i fra køkkenet, murstensgulv, kalkede vægge og blyindfattede ruder, der var meget små. Nogle var grønne, andre lignede perlemor. Kun hvor ruderne manglede, trængte der lys ind i stuerne.

Sin første lærdom fik drengen hos en ung pige, som han opholdt sig hos hele dagen. Senere kom han i Svanegade skole, hvor skoletiden var fra 8-12. Det var i 1828. I 1829 kunne han præstere, hvad der forlangtes: »at kende og skrive alle latinske bogstaver og danske både små og store og ligeledes tal fra 1-100, og at kunne læse rent i en trykt bog«. Efter at have samlet denne viden til sig, kom han 2 år senere i Holmens drengeskole, hvor lærdomsstoffet blev udvidet med det gamle testamente og regning. Hver lørdag eftermiddag var der badning ude ved det gamle kalkbrænderi under opsyn af 2 gymnastiklærere. Efter endnu 2 års ophold i denne skole blev Jensen rugdreng og kunne således hver 4. uges lørdag hente 2½ skæppe rug på proviantgården. I denne anledning fik de fri fra skole. Desuden blev der udleveret beklædningsstykker fra top til tå. 2 år senere steg han i graderne og blev kost-dreng, kaldet således fordi de fik en voksen mands kost. Endnu 2 år efter kaldes drengene kompagni-drenge og får nu foruden kosten 1 rigsdaler og en mark om måneden + 1 knap mere. Som kuriositet kan nævnes at i skolen får de udleveret Mallings »Store og gode handlinger« til indenadslæsning, men drengene har ingen fornøjelse af den.

En stor begivenhed i skolen er det, da Frederik 6. ytrer ønske om at se, hvad drengene i søetatens drengeskole kan præstere i gymnastik. Da Jensen er blevet konfirmeret, går han ud af skolen og skal nu til sin store sorg være sømand. Han ville hellere være tømmersmand. Størstedelen af bogen fortæller videre om hans oplevelser til søs ombord i forskellige skibe. Bl.a. sejler han en tid med Hekla. Det var det første dampskib, den danske flåde ejede, og var desuden et meget fint udstyret skib. Ellers har resten af bogen ikke stor interesse i denne sammenhæng. Vi følger sømanden på fremmede have, men desværre fortælles der kun lidt om tiden hjemme i Nyboder.

Billedet, der gives af barndommens Nyboder, er meget levende, så det havde været ønskeligt, om det var blevet ført op. Bogen er ret ubehjælpssom, men har store kulturhistorisk værdi, da den er en førstehåndsberetning om livet i de gule huse.

Komponisten og musikeren Olfert Jespersen er også født i Hjertensfrydsgade. Jespersen fortæller kun lidt om sin barndom her. Drengene legede røvere og soldater på volden, der lå der, hvor jernbanen nu ligger. Her gik rebslageren, hvis læredreng altid var sulten. Nyboderdrengene overlod ham gerne et stykke mad, hvis de ikke selv var altfor sultne. De fleste af drengene gik med bare ben eller hullede træsko. De var udstyret med kongehat, lavet af avispapir, et bælte af sejl garn og en kæp som sabel. Jespersen fik som lille dreng en fløjte og virkede som regimentsmusiker for de øvrige drenge, da han var den eneste der kunne spille »rigtige stykker«.

Teodora Bense, som var datter af direktøren for Dagmarteatret i slutningen af 1800 tallet, stammer fra Elefantgade, hvor både hendes bedstefar, der tilhørte Holmens faste stok, og hendes far er født. Hun fortæller, at »huset står der endnu, men gaden blev senere døbt om, hvad der altid irriterede far meget, når han talte derom«.

Ja, synd og skam er det, at de mange særprægede gadenavne blev skiftet ud med altfor mange almindelige navne.

Om den tidligere nævnte drenguniform siger Theodora Bense: »Om søndagen skulle alle Holmens drenge møde til gudstjeneste i Holmens kirke. De var da i uniform, der bestod af lange, hvide bukser, kort blå trøje og høj sort hat, en festlig dragt for sådan en lille purk og højkomisk set med vore dages øjne«.

Om sammenholdet og den fælles glæde over store begivenheder fortæller Theodora Bense om den begivenhed det var, da familien havde penge nok til at købe sig det længe ønskede ur med elefantsøjlerne og det sprøde slagværk. »Far glemte aldrig den stolthed, hvormed han bar det

hjem, og da de nåede Nyboder, var alle madammerne i vinduerne. Søstrene kiggede langt ned ad gaden, og de modtoges med jubel, da de endelig viste sig. Bagefter fik så bedstemor visitter, for hele gaden måtte jo ind og beskue - og så måtte der selvfølgelig trakteres med kaffe med kandis til.

Nybodergade, Det kgl. Bibl.s Billedsamling.

Emma og Urban Gad boede i adskillige år i Haregade. Anna Bloch fortæller i sine erindringer om de små og hyggelige stuer, de havde der. Det er i dette hus, hun første gang er til selskab med sin senere mand, instruktøren William Bloch. Til dette selskab havde hun forøvrigt Julie Sødrings søn til bords.

Peter Urban Gad fortæller i sine erindringer »Klunketiden på en anden måde« om sit barndomshjem, der var et nyboderhus i Haregade. Der var så lavt til loftet, at faderen kunne lægge den flade hånd på loftet i stuerne. Han fortæller en smule om Nyboder, der stemmer godt overens med det tidligere nævnte, så kun en enkelt ting skal fremdrages. Nyboder havde sin egen dialekt, som ifølge Gad ikke var københavnsk, men snarere en art højdansk med gammelt præg, stærkt isprængt med marinens tekniske udtryk og skibshåndværkernes fagord. »Jeg skal nævne et eksempel: Min fader fik på forespørgsel, stillet overfor en ældre skibstømrer og snedker fra Nyboder om, hvorledes det gik hans chefs frue, der var alvorlig syg og sengeliggende, det betegnende svar: Det er kuns snavs med kommandørinden, nu har hun lagt vaterpas i to måneder«.

Som en blanding af biografi og københavnsbeskrivelse skal nævnes Knud Bokkenheuser: Den gamle herre husker. I den er et afsnit viet Nyboder, som han kalder »de gamle, gule huse, der minder om vor barndoms legetøjsæsker«. Stilen i afsnittet bærer præg af sentimentalitet overfor stedet. Bokkenheuser har på en fin måde sammensat stykket af forskellige afspejlinger i litteraturen, fra eventyret om hyldemor og de gamle guldbrudfolk, over Holst, Recke og Overskou til Holberg. At Holberg har dediceret Peder Paars til dem, nævner han som noget ærefuldt, men indrømmer samtidig at »uden at det dog er ment til præjudice for deres ære«. Når det stod på lussinger til børnene, skriver Bokkenheuser, at de blev givet i »det blå kammer«. Denne betegnelse er den første, jeg har stødt på, stedet er altid i andre beskrivelser kaldt »salen«.

Fagbøger

Den bedste objektive skildring af Nyboder er H.D. Linds bog: »Nyboder og dens beboere« fra 1882. Til grund for bogen ligger hans egne oplevelser og beretninger, han har fået overleveret. Bag dette ligger et umådeligt stort arbejde i bearbejdelse af få trykte og mange utrykte kilder. Lind har brugt, hvad han har kunnet opspore af kongelige resolutioner og oplysninger fra det kongelige gehejmearkiv og marineministeriets arkiv. Bogen er inddelt i to hovedafsnit: Boderne og beboerne, Afsnittet om beboerne,

som er langt det største, er inddelt i emner som, huset, sygepleje, skolevæsen, kosten, pengelønnens historie. Derefter er beboerne behandlet i hvert århundrede for sig. Bogen afsluttes med en karakteristik af beboerne, og den standser ved den faste stoks opløsning omkring 1850. Lind skriver i forordet, at skildringen er populær. Det er den vel nok, men med den umådelige viden, der er samlet, må den regnes som et mesterværk.

Orla Alstrups bog om nyboderfolket med tegninger af Charles Christensen kom i 1930. Den blev skrevet, da der var planer fremme om Nyboders nedrivelse. Den munder da også ud i stærke opfordringer til at bevare bydelen. Vilhelm Lorenzen har skrevet forordet. Meget i dette lange forord er det samme som afsnittet om Nyboder i Lorenzens Christian 4.'s byanlæg, blot er afsnittet i Alstrups bog lidt udvidet. Der fortælles om grundlæggelsen og udviklingen af Nyboder. Charles Christensens mange fine stregtegninger, dels af personer, dels af steder og enkelte situationer, skal fremhæves som et betydeligt bidrag til bogen.

Noget mere tyndbenet er Mogens Lebechs bog: Nyboder i opgang og nedgang, der udkom i 1962. I litteraturhenvisningerne anføres Linds bog, men uden de henvisninger, er det alligevel tydeligt, at det er den, der skinner igennem flere steder.

H.P. Rohde skrev 1959 en kronik om de udenlandske forbilleder for Nyboder, som Lebech har taget op til behandling. Ligeledes har han gennemgået trykt og utrykt materiale om de nyere 2 etages huse. Bogen går rent historisk frem. Den er illustreret med fotografier og gamle stik og tegninger.

I Davidsens bog: Fra det gamle Kongens København, er der givet et godt billede af Nyboder og den faste stok. Den minder til en vis grad i sin opsætning om det tidligere nævnte afsnit hos Bokkenheuser. Det er en blanding af beretning om de faktiske forhold og af bidrag fra litteraturen. Han går ud fra emner i litteraturen og fra dem videre til de faktiske forhold. F.eks. nævnes det at i Capriciosa hed det sig, at Chr. 4 byggede Nyboder, for at sømanden kunne hvile. Her fortsætter Davidsen med at fortælle om denne hvile, opførelsen og udviklingen af Nyboder. Efter at have bragt Adolf Recke's digt om sit hjem, skriver han lidt om husene og deres indretning. Afsnittet afsluttes med et par anekdoter om nybodermanden og hans måde at leve på.

Historiske meddelelser om København har flere gange taget emnet Nyboder op. I Mackeprangs artikel om de gamle gadenavne nævnes Nyboders særegne navne ret kort. I et andet bind af Historiske meddelelser er der beskrevet et nyboderhjem fra 1840'erne. I grundtrækkene skulle det ligne andre københavnske boliger fra samme tid, bortset fra enkelte snur-

repiberier, der viser husfaderens tilknytning til søen. I artiklen er afbilledet et hjem tilhørende en orlogskaptajn omkring 1822. Det kaldes et typisk hjem, men som en søofficers hjem, var der vist ikke mange i Nyboder. Desuden er der på billedet så højt til loftet, at det ikke kan være i de gule, lave huse, det er tegnet.

Historiske meddelelser bringer desuden et afsnit om koleraen, der udbrød i Nyboder i 1853. Koleraen er forøvrigt behandlet i de fleste af de nævnte fagbøger.

I indledningskapitlet i Råvads: Forslag til anlæg af en arbejderforstad ved København, bedømmer Råvad Nyboder som arbejdsby og slår til en vis grad et slag for dens nedrivelse. »Det er ikke ubetydelige levninger, der er tilbage af dette samfund, men det har nu opfyldt sin mission. Værnepligten og værftsarbejdet ordnes mere og mere i overensstemmelse med tidens forandringer og Nyboder vil, som institution betragtet, blive overflødig - eller i hvert fald undværligt«. Dog indrømmer Råvad tildels, at det er en skade, hvis bygningerne forsvinder. »Man kan ved synet af denne udvikling vanskelig frigøre sig for en vis vemodig følelse af noget stort og i visse retninger af nationens liv indgribende, er ved at forsvinde. Om man end må anerkende udviklingen som fremskridt og fremgået af tidens krav, får man dog uvilkårligt indtrykket af, at Nyboder er en patient på

sottesengen, der efter et langt og hæderligt liv, nu ser døden få magt over sig tomme for tomme, uden han hos den søn, der skal arve ham, kan opdage hverken mærker af sin egen eller nogen anden udpræget karakter. Der kan gives håb om, at slægtens traditioner vil blive fortsat i et nyt og tidsvarende spor. Et nyt Nyboder på det gamles plads vil jo vedblive at være statsejendom, og dets befolkning vil vel vedblivende høre til en »fast stok«. Men alt hvad der kunne knytte beboerne til stedet selv og give livet der et særligt præg synes at skulle forsvinde. Den nationale betydning, Kristian den fjerdes Nyboder til vor tid har haft, bør ikke opgives«. Råvad ser hvilken national betydning, Nyboder havde, men han er ikke blind for dets mange mangler. Han vil »det tvungne fællesskab« til livs, som han mener, i modsætning til flere skønlitterære forfattere, er en stor gene. Hans lille korte artikel er hårdere end andres udtalelser men langt mere objektiv. Han betragter Nyboder fra statens side, mens de fleste andre blander en del sentimentalitet i deres beskrivelse.

Hanne Andersen

Litteraturfortegnelse

Skønlitteratur

- Holberg, Ludvig: Peder Paars, 1719.
 Holberg, Ludvig: 4 skiemtedigte, 1722.
 Holberg, Ludvig: Den stundesløse, 1724.
 Thiele, Just Matthias: Danske folkesagn, 1818.
 Riim- og prosa-posen, nr. 1-5, Udgivet og forelagt af A. Richter, 1834.
 Overskou, Thomas: Capriciosa, 1836.
 Aarestrup, Emil: Torsten og Trine, 1838.
 Kierkegaard, Søren: Enten-Eller, 1843.
 Andersen, H.C.: Hyldemor, 1844.
 Overskou, Thomas: Pak, 1845.
 Hostrup, C.: En scene i Nyboder, 1848.
 Holst, H.P.: Den lille hornblæser, 1849.
 Herz, Henrik: Johannes Johnsen, 1859.
 Goldschmidt, Meir: Ravnene, 1867.
 Recke, Adolf: Viser, 1868.
 Drachman, Holger: På sømands tro og love, 1878.
 Pontoppidan, Henrik: Lykke-Per, 1898.
 Eriksen, Gudrun: Ungerne i Bjørnegade 5, 1945.
 Pontoppidan, Henrik: Erindringer, 1962.

Erindringer

- Bense, Theodora: Minder fra mine forældres hjem. Fortalt for børnebørnene, 1916.
 Bloch, Anna: Fra en anden tid, 1930.
 Jespersen, Olfert: Oplevelser, 1930.
 Gad, Peter Urban: Klunketiden på en anden måde, 1949.
 Jensen, Eduard Nikolaj: Livet i Nyboder og ombord i flådens skibe 1826-1852. En nyboderdreng og underkanoners erindringer. Ved Henning F. Kiær. Udsendt i anledning af Foreningen Nyboders Mindes 25 års jubilæum, 1956.

Fagbøger

- Davidsen, J.: Fra det gamle Kongens København, bd. 1-2. Gyldendal, 1880-81.
 Larsen, Joachim: Bidrag til Københavns offentlige skolevæsens historie. Schubothé, 1881.
 Lind, Hans D.: Nyboder og dets beboere især i ældre tid, m. titelbillede og 1 kort. Kleving, Evers, 1882.
 Råvad, A.J.: Forslag til anlæg af en arbejderforstad ved København. Langsted, 1887.
 Bokkenheuser, Knud: Den gamle herre fortæller, Hagerup, 1916.
 Minderige huse. Kendte mænd og kvinders boliger. Uddraget af Københavns vejvisere 1770-1870. Kraks Vejviser, 1922.

Alstrup, Orla og Christensen, Charles: Nyboderfolket. Tekst og tegninger. Forord af Vilhelm Lorenzen. Reitzel, 1930.

Lorenzen, Vilhelm: Christian 4.'s byanlæg og andre bygningsarbejder. Høst, 1937.

Lebech, Mogens: Nyboder i opgang og nedgang. Fremtiden, 1962.

Historiske meddelelser om København:

1. række 2. bd. 1909
2. række 1. bd. 1923
4. række 1. bd. 1947
4. række 3. bd. 1951

Kronik

Rohde, H.P.: Et forbillede for Nyboder? Politiken. 10.1.1959.

Tidsskrifter

- Ingeniøren 1902, side 90-92.
 Marinebladet 1930, nr. 11 side 9-10.
 Marinebladet 1930, nr. 12 side 9-10.
 Kritisk Ugerevue 1939, nr. 1109, 3. spalte.

Du gamle, lille venlige by;
 Ja gammel, skønt navnet lyder på »ny«,
 med stuerne lave og trange,
 hvor fik vi dig kær,
 og mindernes hær
 os korter aftenerne lange.

Vi husker vor barndoms livsglade år
 i Nyboderhjemmets ret sparsomme kår;
 Men aldrig dog fattig på hygge.
 Med gården - ej stor,
 hvor vildvinen gror,
 hvor hylde og småblomster smykke.

Ja, byen derude opfostred en flok
 af Nyboderdreng - »den faste stok«.
 Af gutter så djærve og glade.
 Fæst mindernes bånd,
 - lad nyboders ånd
 dog aldrig dens sønner forlade.

E. Bjørneboe

Nyboders pris

Om Nyboder jeg kvæde vil en vise,
 kun en jævn og simpel lille sang.
 Holmens gamle rønner jeg vil prise,
 der jeg selv i vuggen lå engang.
 Hver en plet herude rummer minder
 om de helte, som på havet for.
 Her er skønt, når sommersolen skinner
 på de røde tage i Nybo'er.

Fjerde Kristian med det ene øje,
 som ved masten stod i røg og damp,
 tog det med komforten ej så nøje,
 i hans lave stu'r der er lidt svamp.
 Men vi elsker dog de gule længer,
 hvor det grønne mos på taget gror.
 Alle Holmens folk med hjertet hænger
 ved de gamle huse i Nybo'er.

Når på langfart med den stolte skude
 Holmens faste gutter drog afsted
 sukke' mor jo for sin dreng derude,
 og en lille pige sukke' med.
 Men når hjem de vendte med fregatten
 og et flot vestindisk sjal til mor,
 blev der højt til loftet hele natten
 i de lave stuer i Nybo'er.

Skal den grå cementbeton fortrænge
 Holmens gule by, næ fy for fa'en.
 Jeg og Bjørnegades raske drenge
 stemmer i til mundharmonika'n:
 Væk med hver en høj og grim kaserne.
 Københavner, syng med om Nybo'er,
 vi vil altid stå på vagt og værne
 om de gamle minder i Nybo'er.

Axel Andreasen

Nyboders Mindestuer

Den 6. marts 1926 deltog 6 gamle Nyboderdrenge i en Nybodermands begravelse.

Ved det efterfølgende »gravøl« fandt de sammen og blev enige om at danne en forening - Nyboder Minde - for gamle Nyboderdrenge med det formål at arbejde for bevarelse af minder om og fra Nyboder samt at få oprettet et museum om og i Nyboder. Nogle år efter stiftelsen vedtog en generalforsamling, at også gamle Nyboderpiger kunne optages som medlemmer. Nu er foreningen åben for gamle Nyboderdrenge, gamle Nyboderpiger og for andre, der er interesseret i bevarelsen af Nyboder.

Efter at have foretaget indsamling i gamle Nyboderhjem af møbler, husgeråd, billeder o.a. kunne foreningen i efteråret 1931 - i 300 året for Nyboders grundlæggelse - åbne »Nyboders Mindestuer« i den eneste bevarede af Christian IV byggede huslænger. Her stillede Nyboders kommandantskab det eneste beboelige hus til rådighed for foreningen (Sankt Paulsgade 20).

Chr. IV.s længe i Nyboder.

Huset er i det væsentligste uændret fra Christian IV's tid. Foreningen har i mindestuerne søgt at vise, hvorledes marinens faste menige mandskab og de faste underofficerer boede i ældre tid. Christian IV byggede i Nyboder ikke et eneste hus til officerer. De første officerershuse blev bygget i sidste halvdel af 1700-tallet ved de følgende kongers udvidelse af Nyboder.

Desuden findes mange billeder af marinens skibe gennem tiderne samt ting, der har været brugt i Nyboderhjem i ældre tid.

Mindestuerne er åbne for offentligheden søndage kl. 14-16.

Skoleklasser, foreninger og sluttede selskaber kan aflægge besøg - kustoden fortæller som regel om Nyboder i ældre tid og besvarer gerne spørgsmål - på hverdage efter forudgående aftale på tlf. 01 - 50 67 47 eller 01 - 54 40 72.

